

Cronyck de Geyn

100 JAAR KIESRECHT EN POLITIEK JUTPHAAS – VREESWIJK – NIEUWEGEIN

Flik: „Plak er maar over heen”
(Van een onzer verslaggevers)

NIEUWEGEIN — Burge-meester Flik van Nieuwegein piekert er niet over de aanplakborden voor de verkiezingsaffi-
borden voor de verkiezingsaffi-
borden voor de verkiezingsaffi-

Van de Redactie

Colofon

Cronyck de Geyn is een gezamenlijke uitgave van de 3E's: de drie erfgoedinstellingen in Nieuwegein

ISSN 1384-7139

Projectredactie

Renée Blom, *eindredacteur*
drs J.Ph.S. Lemmink, *senior adviseur*
Informatiebeleid, Documentaire
Dienstverlening en Archief gemeente
Nieuwegein
Loes Slooten
Ton Vis

Contact

cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl

Vormgeving
Michiel Ridderikhoff
info@desktop-publisher.nl

Deze eenmalige editie is gemaakt in opdracht van en in samenwerking met de gemeente. De extra grote oplage is eveneens eenmalig gefinancierd door de gemeente Nieuwegein.

Niets van deze teksten mag geheel of gedeeltelijk worden vermenigvuldigd, worden opgeslagen in een geautomatiseerd bestand en/of openbaar worden gemaakt op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever (de drie erfgoedinstellingen in Nieuwegein) p/a Geinoord 11, 3432 PE Nieuwegein.

©Copyright de drie erfgoedinstellingen in Nieuwegein

Losse nummers € 2,50

Namens de gehele projectredactie voor deze bijzondere editie van *Cronyck de Geyn* wensen wij u heel veel leesplezier. Van 2017 tot en met 2019 vieren we dat 100 jaar geleden het algemeen kiesrecht werd ingevoerd. Het magazine gaat daarover, maar ook over wat dit betekende binnen de gemeenten Vreeswijk, Jutphaas en Nieuwegein en hoe de politiek zich in die 100 jaar ontwikkelde. Aan de bronnenlijst op pagina 31 kunt u zien dat er heel veel onderzoek is gedaan door de auteurs om de artikelen zo waarheidsgetrouw mogelijk te kunnen opschrijven. Op initiatief van het zittend college (2014-2018) vindt momenteel de uitvoering plaats van het project 'Digitalisering raadsnotulen gemeente Nieuwegein en haar rechtsvoorgangers Jutphaas en Vreeswijk 1811-heden'. De toegankelijkheid van deze rijke, historische bron van informatie wordt hiermee voor iedereen enorm vergroot. Dit project maakt deel uit van het Nieuwegeinse feest rond '100 jaar Kiesrecht'. Het project wordt door *Het Utrechts Archief* uitgevoerd en zal worden voltooid in 2021, het jaar waarin de gemeente Nieuwegein haar vijftigjarig bestaan hoopt te vieren!

Expositie in Stadhuis

Aansluitend op dit magazine vindt er van 9 februari tot en met 30 maart in het Atrium van het Stadhuis en bij bibliotheek De tweede verdieping een informatieve expositie plaats.

Landelijke essaywedstrijd

Tot slot attenderen we u er graag op dat de Kiesraad in samenwerking met Prode-mos een de essaywedstrijd 'De verkiezing van de toekomst' houdt voor scholieren uit de klassen 4, 5, en 6 van het voortgezet onderwijs. De Kiesraad vraagt jongeren na te denken over de toekomst van c.q. een alternatief te bieden voor verkiezingen en dit uit te werken in een essay van maximaal 1000 woorden. Insturen voor *zondag 15 april 2018* naar de Kiesraad, via kiesraad@kiesraad.nl. Meer info op www.kiesraad.nl.

Renée Blom (Eindredacteur en tekstschrijver)

Inhoud

Voorwoord van de burgemeester	3
De geschiedenis van ons kiesrecht – Anne Terwisscha (De tweede verdieping)	4
Stemrecht versus stemplicht – Jacques Lemmink	6
Raadswork toen en nu – Renée Blom/Jacques Lemmink/Ton Vis	7
Kiesverenigingen 1917-2017 – Jacques Lemmink	8
Het 'vrouwelijk element' in de gemeentebesturen – Jacques Lemmink	10
Vrouwen nog steeds te weinig zichtbaar – Loes Slooten	14
Het gebruik van de stemmachine in Nieuwegein – Jacques Lemmink	15
Verkiezingen, een militaire operatie – Renée Blom	18
Burgemeester hoeder van de democratie – Renée Blom	21
Jongeren en de politiek – Loes Slooten/Renée Blom	25
Gemeentehuizen in Nieuwegein – Bart Jan Damstra	27
Lijst met gebruikte bronnen	31

Op 21 maart 2018 zijn er weer verkiezingen voor de gemeenteraad. Eens in de vier jaar krijgen alle Nederlanders van 18 jaar en ouder een oproep om naar de stembus te komen voor de verkiezing van een nieuwe gemeenteraad. Ook alle niet-Nederlandse inwoners van 18 jaar en ouder die langer dan 5 jaar in Nederland wonen worden uitgenodigd om deel te nemen aan deze verkiezing. Het lijkt vanzelfsprekend dat we van dit stemrecht gebruik kunnen maken. Maar meer dan 100 jaar geleden was het helemaal niet vanzelfsprekend dat zo veel mensen mochten stemmen. Er was toen sprake van censuskiesrecht: slecht een beperkt aantal mannen mocht stemmen. Vrouwen hadden in het geheel geen stemrecht. We kunnen ons dat niet meer voorstellen.

Er is behoorlijke politieke strijd geleverd om het censuskiesrecht af te schaffen. In 1917 lukte dat: het algemeen kiesrecht voor mannen werd ingevoerd. Alle mannen van 25 jaar en ouder mochten voortaan actief deelnemen aan de verkiezingen. Vrouwen kregen toen het passief kiesrecht; zij konden alleen worden gekozen! De wijziging van de Grondwet die daarvoor

nodig was, werd op 12 december 1917 om 12.00 uur door de burgemeesters officieel afgekondigd vanaf alle gemeentehuizen. Maar deze verandering was nog niet genoeg, want vrouwen mochten nog steeds niet actief stemmen. Op initiatief van Henri Marchant (1869-1956) van de Vrijzinnig Democratische Bond werd in 1919 ook het algemeen kiesrecht voor vrouwen geregeld.

Het is goed om bij de komende gemeenteraadsverkiezingen te bedenken dat het kiesrecht geen vanzelfsprekendheid is. Alleen al om die reden is het te betreuren dat de opkomst bij lokale verkiezingen zo laag is. Om aandacht te besteden aan 100 jaar algemeen kiesrecht wordt deze speciale editie van de *Cronyck de Geyn* uitgegeven. Het magazine geeft een mooi beeld van de democratische ontwikkelingen in Jutphaas en Vreeswijk, later samen Nieuwegein. Ik hoop dat deze *Cronyck de Geyn* de opkomst bij de verkiezingen ook zal verhogen!

Frans Backhuijs
Burgemeester van Nieuwegein.

De geschiedenis van ons kiesrecht

Het kiesrecht zoals we dat nu kennen, heeft in de loop der tijden diverse wijzigingen gekend. Tussen 2017 en 2019 wordt één van de grootste wijzigingen herdacht: een eeuw geleden kregen alle mannen vanaf 25 jaar het recht om te stemmen in plaats van dat alleen de elite dat mocht. In 1919 kregen ook alle vrouwen actief kiesrecht.

Grondwet

Het kiesrecht wordt in de Grondwet geregeld. De eerste Grondwet die Nederland kent (of die als zodanig beschouwd kan worden) is de Staatsregeling voor het Bataafsche Volk van 1 mei 1798. In deze Staatsregeling was voor het eerst sprake van een gekozen volksvertegenwoordiging.

Nederland maakte in die periode deel uit van het Franse keizerrijk. Aan deze inlijving kwam in november 1813 een einde, waarna besloten werd dat er een Grondwet moest komen.

In maart 1814 werd een ontwerp voor de Grondwet goedgekeurd. Deze versie was geen lang leven beschoren. In 1815 werden Noord- en Zuid-Nederland namelijk verenigd, waarna de Grondwet herzien werd. In de aangepaste versie van de Grondwet werd opgenomen dat de volksvertegenwoordiging gevormd moest worden door de Staten-Generaal, en dat deze uit een Eerste en een Tweede Kamer bestaat.

J.R. Thorbecke

Het aantal zetels in de Eerste en Tweede Kamer is in de loop der tijd af en toe gewijzigd. In 1815 kreeg de Tweede Kamer 110 leden die indirect gekozen werden. Van deze 110 leden kwamen er 55 uit het Noorden en 55 uit het Zuiden, ook al had het Zuiden meer inwoners. Tussen 1814 en 1849 konden leden van de Tweede Ka-

mer niet rechtstreeks gekozen worden. Een beperkt aantal kiezers koos de leden van Provinciale Staten en die kozen vervolgens de Tweede Kamerleden.

Revolutiejaar

1848 staat in Europa bekend als het Revolutiejaar. In diverse Europese landen braken (korte) revoluties uit, met als doel om een liberaal systeem, liberale grondwet of het verdrijven van vreemde heersers mogelijk te maken. Nederland heeft in dat jaar geen revolutie gekend, waarschijnlijk omdat koning Willem II eieren voor zijn geld koos. Vanaf 1844 hield hij elke grondwetswijziging tegen die een beperking van zijn soevereiniteit inhield. Hij zag echter wat er gebeurde met koningshuizen in andere landen en besloot om het hier niet zover te laten komen. Onder leiding van de liberale staatsman Johan Rudolf Thorbecke werd in 1848 een grondwetsherziening doorgevoerd. Deze herziening wordt sindsdien het 'Huis van Thorbecke' genoemd en dat betekende dat ministers verantwoordelijk werden in plaats van dat ze een soort uitvoerende adviseurs van de koning waren. Een belangrijke wijziging voor het kiesrecht was dat Tweede Kamerleden in het vervolg rechtstreeks gekozen werden. In het voorstel voor de herziening wilde men ook dat de Eerste Kamerleden op die manier gekozen zouden worden, maar daar had de Tweede Kamer bezwaren tegen tijdens de bespreking van het voorstel.

Bij het rechtstreeks kiezen van de Tweede Kamerleden vanaf 1848 werd gebruikgemaakt van een meerderheidsstelsel. Nederland werd daartoe in districten verdeeld. De partij die in een district de meeste stemmen kreeg, leverde een afgevaardigde voor de Tweede Kamer. Per 45.000 inwoners was er één afgevaardigde. Alleen mannen boven de 23 jaar die voldoende belasting betaalden mochten stemmen. Dit wordt het censuskiesrecht genoemd. In de praktijk kon daardoor slechts 11% van die mannen stemmen. In de periode 1869-1883 werden door diverse ministers voorstellen gedaan

om de census te verlagen, maar uiteindelijk strandden al deze pogingen tot democratisering.

Rode Dinsdag 1912 Den Haag
(Foto: Prodemos)

Stemcriteria

Vanaf 1887 was de hoogte van de belasting die men betaalde niet meer het enige criterium om te mogen stemmen. In dat jaar werd een extra artikel in de Grondwet opgenomen. Dit hield in dat het kiesrecht werd verleend op grond van kentekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand. Behalve het betalen van belasting konden dat ook andere zaken zijn, zoals bijvoorbeeld het betalen van huur of het kunnen lezen en schrijven. Het maakte het er niet duidelijker op. Welke kentekenen nu precies recht gaven om te mogen stemmen, leverde nog flink discussie op na 1887. De invoering had er wel toe geleid dat in 1890 ongeveer 14% van alle mannen boven de 23 jaar stemrecht hadden.

In 1896 kwam de Kieswet van Van Houten, die als criteria om te mogen stemmen noemde 1) het betalen van belastingen 2) het bezit van spaargeld 3) het behalen van bepaalde examens 4) een bepaald loon 5) het bezit van een woning. De stemgerechtigde leeftijd werd verhoogd naar 25 jaar. In 1900 had daardoor 49 procent van alle mannen het kiesrecht en in 1913 was dat percentage gestegen naar 65 procent. Ondanks de uitbreiding van de criteria om te mogen stemmen, bleef belasting betalen het voornaamste criterium om kiesrecht te krijgen. In 1910 was 88 pro-

cent van de kiezers belastingkiezer, terwijl slechts zeven procent stemrecht had op grond van het loon. Drie procent van de kiezers waren huurders en twee procent mochten stemmen als spaarbank- of examenkiezer.

Kiesrecht voor 'iedereen'

Er kwam in de tweede helft van de negentiende eeuw steeds meer kritiek op de wijze waarop het kiesrecht werd verleend. Vooral de socialisten waren van mening dat een deel van hun aanhang daardoor geen stem kon uitbrengen. Vanaf 1897 voerden zij krachtig strijd voor invoering van algemeen kiesrecht. In 1911 en 1912 werden zogenaamde rode dinsdagen gehouden: massademonstraties op Prinsjesdag in Den Haag voor algemeen stemrecht. Eén van de politici die hierbij betrokken waren, was de socialist Pieter Jelle Troelstra. Op de rode dinsdag in 2011 maakte hij deel uit van de delegatie die 317.000 handtekeningen voor algemeen kiesrecht bezorgde bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Toch moest Nederland nog wachten tot 12 december 2017 voor het algemeen kiesrecht werd uitgeroepen voor alle mannen vanaf 25 jaar. Maar daarmee waren we er uiteraard nog niet. In 1894 werd de Ver-

eniging voor VrouwenKiesrecht (VKK) opgericht. Een jaar later werd de eerste vrouwelijke Nederlandse arts Aletta Jacobs de presidente van de afdeling in Amsterdam en nog een jaar later werd ze de presidente van het landelijk bestuur. Ondanks al hun inspanningen moest de VKK nog wachten tot 18 september 1919. Toen ondertekende koningin Wilhelmina de wet die vrouwen het volledige kiesrecht gaf.

Aletta Jacobs (Foto: Prodemos)

Deze wijziging had zo'n grote betekenis voor de democratie, dat er honderd jaar later alle reden is om hierbij stil te staan. Niet dat er sindsdien geen wijzigingen meer zijn geweest in het kiesrecht. De minimumleeftijd ging bijvoorbeeld diverse malen omlaag: in 1946 naar 23 jaar, in 1965 naar 21 jaar en in 1972 naar 18 jaar. Dit is vandaag de dag nog steeds de minimumleeftijd. Of deze ooit verder omlaag gaat, wie weet? In Oostenrijk mogen jongeren vanaf 16 jaar stemmen.

Dames in het stemlokaal waarschijnlijk bij de Tweede Kamer verkiezingen op 5 juli 1922, toen vrouwen voor het eerst mochten stemmen. (Foto: Prodemos)

Stemrecht versus stemplicht in Jutphaas-Vreeswijk

Met de grondwetsherziening van 1917 werd in de wet de opkomstplicht opgenomen. Reden was dat de meeste Nederlanders niet gewend waren om te stemmen of niet wensten te stemmen. Vanaf 1896 waren kiesgerechtigden verplicht om op het stembureau te verschijnen (vóór die tijd kon het stembiljet thuis worden ingevuld!). Kwam men niet opdagen, dan kreeg men een berisping of een geldboete van maximaal drie gulden. Viel men binnen twee jaar in herhaling, dan kon de boete oplopen tot maximaal tien gulden.

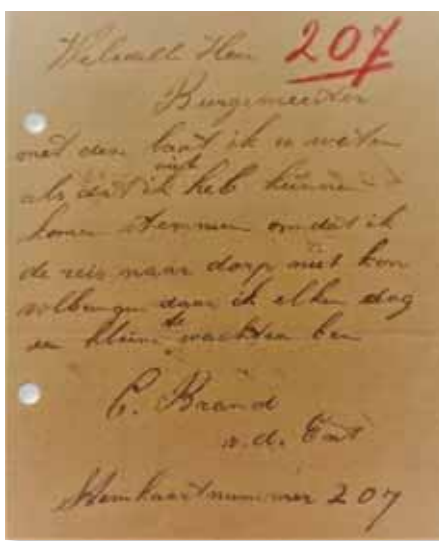
Er bestond ook een groep kiesgerechtigden die door de rijksoverheid van het kiesrecht werd uitgesloten. Redenen waren in 1917: ontzegging van rechtswege, het onder curatele staan wegens krankzinnigheid ed., verlies van beheer over eigen goederen, ontheffing uit de ouderlijke macht, meerjarige gevangenisstraf, landloperij of veroordelingen zoals naar aanleiding van openbare dronkenschap. Sinds de grondwetsherziening van 1983 moet er écht sprake zijn van een ernstige aantasting van de grondslagen van het Nederlandse staatsbestel om van het kiesrecht te worden uitgesloten. In de praktijk gebeurt dat niet al te vaak. Vanaf de Europese verkiezingen in 2009 beschikken ook personen die onder curatele staan over het algemeen kiesrecht.

In Jutphaas werden tussen 1965-1970 één persoon voor onbepaalde tijd en vier voor hoogstens tien jaar uitgesloten. Onder hen was één vrouw. Gegevens over de Vreeswijkse uitsluitingen zijn alleen bekend over de jaren 1946-1956. Het ging om 21 mannen en negen vrouwen. Opvallend is het aantal uitsluitingen (1946-1948) van in Duitsland geboren personen, onder wie een Duitse landloper. Een uitgeslotene riep de hulp in van prinses-regentes Juliana (1909-2004) om zijn veroordeling ongedaan te krijgen. Een ander werd uitgesloten omdat hij in vreemde krijgsdienst was getreden ten tijde van de Suez-crisis en Hongaarse Opstand (1956). Alle gevallen in Jutphaas en Vreeswijk werden voor korte of langere tijd uitgezonderd van hun grondrecht en werden om niet nader gespecificeerde redenen overgebracht naar andere locaties in het land.

In de praktijk bleek stemplicht dus de verplichting om een stembiljet in de stembus te deponeren. De wet omschreef niet duidelijk of het nu ging om opkomst- of stemplicht. Moesten mensen zich alleen maar melden of dienden zij ook hun stem uit te brengen? Wegens het stemgeheim is het laatste niet controleerbaar.

Kwam een kiesgerechtigde niet opdagen, dan kon die worden vervolgd. Bij de eer-

ste gemeenteraadverkiezingen met algemeen kiesrecht op 23 mei 1923 deden zich in Jutphaas ruim 70 'verhinderingen' om uiteenlopende redenen voor, zoals ziekte, "krankheit, kan ook niet ter kerke", een op handen zijnde bevalling, verblijf buiten de gemeente, en soms bleek een stemplichtige al te zijn overleden!

Na de eerste gemeenteraadsverkiezingen waarvoor vrouwen van 25 jaar en ouder werden opgeroepen om hun stemrecht/plicht actief uit te voeren, dienden ook vrouwen in Jutphaas zich voor het eerst voor hun afwezigheid in het stemlokaal te verantwoorden (bron: Archief gemeentebestuur Jutphaas (1814-1929), invnr 2678).

Het gemeentebestuur achtte het niet nodig hen door te geleiden naar de kantonrechter. Toch kwam een bejaarde vrouw uit Jutphaas voor het gerecht. Zij had haar stem niet willen uitbrengen tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 5 juli 1922. Op 9 maart 1923 verklaarde zij voor het Utrechtse kantonrecht dat zij zich als huisvrouw niet geroepen voelde voor die taak. Zij meende hiertoe geen verplichting te hebben en was te goeder trouw weggebleven. Naar eigen zeggen had ze er niet genoeg verstand van, maar had zij de Bijbel geraadpleegd die haar 'vrij-spraak'. Waarom had zij haar man of een

ander niet geraadpleegd vroeg de kantonrechter zich publiekelijk af?

"Menschen geven me in deze zaak toch geen goeden raad, meende beklagde, maar het Bijbelwoord legde haar den plicht niet op; dus deed zij het niet!!" "Maar de Wet schrijft het U voor", merkte de Kantonrechter op "en ge zult moeten boeten met fl. 3,- subs 3 dagen hechtenis".

Het vonnis werd binnen 48 uur geveld door de Utrechtse kantonrechter. Als de bejaarde huisvrouw iets aan de veroordeling wilde laten veranderen, diende koningin Wilhelmina (1880-1962) gratie te verlenen.

Pas in de Kieswet van 1952 werd vastgelegd dat het alleen ging om de opkomstplicht. De kiezer moest vanaf toen zijn oproepingskaart bij het stembureau inleveren, maar was niet verplicht te stemmen. Bij verzuim moest hij zich schriftelijk of mondeling verantwoorden tegenover de burgemeester of een daartoe aangewezen ambtenaar. Oordeelde deze dat er een ongeldige reden was, dan moest de persoon verschijnen voor de kantonrechter, die een boete van maximaal 15 gulden kon opleggen. In 1967 adviseerde een staatscommissie de regering de opkomstplicht af te schaffen. "Op grond van de ervaring mag geconcludeerd worden, dat de volwassenheid van de kiesgerechtigden zo groot is geworden, dat het belang van verkiezingen ten volle wordt beseft."

Nederland kende tot 1970 een opkomstplicht. Na afschaffing daalden de opkomstcijfers aanzienlijk. Zo kwam bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1998, 2002 en 2006 nog geen 60% van de stemgerechtigden opdagen. Bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten en het Europees Parlement werden opkomstpercentages gehaald van minder dan 30%, terwijl de opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen (60%-80%) hoger lag dan in andere landen. De opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2014 (53,8%) was vrijwel gelijk aan de opkomst in 2010 (53,9%).

Raadswerk toen en nu; een wereld van verschil

Het stemrecht zou niets voorstellen als er op lokaal niveau geen kandidaten voor de gemeenteraad zouden zijn. In de Gemeentewet van 1851 staat dat de gemeenteraad het hoogste orgaan binnen de gemeente is en dat het aantal raadsleden afhankelijk is van het aantal inwoners. Tot 1851 was je raadslid voor het leven! Nu is de zittingstijd telkens vier jaar. Als er tussentijds raadsleden aftraden, werden er voor de vrijkomende zetels gemeenteraadsverkiezingen gehouden.

Eind 1938 woonden er in Vreeswijk 3.093 inwoners. Als gevolg daarvan zaten er in 1939 elf leden in de gemeenteraad. Dat bleef zo tot eind juni 1971. In de raad van Jutphaas zaten vanaf 1931 eveneens elf leden. Dat aantal bleef de gehele vooroorlogse periode hetzelfde.

Na de Duitse inval in mei 1940 bleven de raad en het college in beide gemeenten nog ruim een jaar in functie tot alle bevoegdheden aan de burgemeester werden overgedragen. De laatste openbare raadsvergaderingen in vredetijd vonden in beide gemeenten plaats op woensdag 27 februari 1940. Anderhalf jaar later kwam de volledige Vreeswijkse gemeenteraad noodgedwongen voor het laatst bijeen op zaterdag 30 augustus 1941, één dag nadat de Jutphaase gemeenteraad haar werkzaamheden had moeten afbreken.

Politiek in Jutphaas

Tussen 16 november 1945 en 30 augustus 1946 was er een tijdelijke gemeenteraad met dertien leden, de noodraad, in Jutphaas. Zes van hen hadden zitting gehad in de laatste democratisch gekozen raad. Vanaf 15 maart 1946 vormden vijf leden van SDAP en twee leden van de Christelijk-Historische partijen (CH) de fractie van de pas opgerichte Partij van de Arbeid (PvdA). De eerste naoorlogse democratisch gekozen raad werd op 9 september 1946 geïnstalleerd en uitgebreid van elf naar vijftien leden. Negen van hen zaten ook al in de Noodraad. Vijf van hen hadden zowel in de 'vooroorlogse' raad als in de Noodraad gezeten. "Na een periode van onnederlandsch gedoe", waarmee gerefereerd werd aan de oorlogsjaren en de tijd van noodwetgeving, moest men volgens raadslid J.G. van Dijk

blij zijn weer op volkomen democratische wijze te kunnen handelen.

Na de landelijk gemeenteraadsverkiezingen op 28 mei 1953 werden op 1 september 1953 15 raadsleden beëdigd; zes voor de KVP, vijf voor de PvdA en vier voor de Protestants-Christelijke partijen. Op 1 januari 1954 ging echter de wijk Hoograven van Jutphaas naar de gemeente Utrecht. Op 9 december 1953 vonden daarom weer gemeenteraadsverkiezingen plaats. Het aantal raadsleden werd teruggebracht naar elf omdat Jutphaas nu minder inwoners telde.

1 juli 1971 hield Jutphaas op te bestaan. Tijdens de installatie van de raadsleden en wethouders op 1 september 1970 spoorde Th. baron de Smeth van Deurne als laatste burgemeester van Jutphaas (1957-1971) hen aan zich krachtig in te zetten voor de "spoedige liquidatie van de eigen gemeente".

Politieke handwerk

Uit de weergaves van raadsvergaderingen in de boeken van Jan Schut blijkt dat het er in het pre-digitale tijdperk heel anders aan toe ging. Er was regelmatig sprake van veel tumult op de publieke tribune als ook tussen de raadsleden onderling. Soms had dat te maken met de botte manier waarop raadsleden het woord voerden, maar ook door het inefficiënt vergaderen. Zo vonden er in Jutphaas in 1924 en 1925 een aantal rumoerige raadszittingen plaats waarbij in het openbaar gediscussieerd werd over het al dan niet goed functioneren van de gemeentesecretaris. Hierbij liet het publiek zo af en toe haar goed- of afkeuring ook duidelijk horen. Tegenwoordig is ondenkbaar dat er in de openbaarheid over het functioneren van een ambtenaar wordt gesproken door de gemeenteraad.

Het inefficiënt vergaderen zat hem er ook in dat veel voorstellen door de burgemeester eerst helemaal werden voorgelezen, wat sommigen niet snel genoeg ging. Ook hadden vergaderingen vaak veel te lange agenda's waardoor er soms wisselend in de openbaarheid en dan weer achter gesloten deuren gesproken werd. De vergaderingen duurden dan ook regelmatig tot ver na middernacht. Als we naar het werk van raadsleden in de afgelopen decennia kijken, dan is er ongelooflijk veel veranderd. Tijdens de raadsvergaderingen wordt er bijvoorbeeld gewerkt met spreektijden per fractie en met een eerste termijn en een tweede termijn waarin raadsleden vragen aan het college en met elkaar in debat kunnen gaan. Maar wat vooral opvalt is dat het raadswerk steeds complexer is geworden. Met name de afgelopen vijf jaar heeft de gemeente

er veel taken vanuit het Rijk bijgekregen, zoals de Jeugdzorg en WMO. Dit zijn hele complexe operaties, waarbij de gevolgen van het handelen van de gemeenteraad direct voelbaar is bij de inwoners. Onder andere vanwege deze complexe taken werken gemeenten in de regio steeds nauwer samen. Dat betekent dat raadsleden ook veel vaker zich moeten bezighouden met regionale kwesties. Een groot zorgpunt in heel Nederland is dat het raadslidmaatschap steeds zwaarder wordt en daarmee voor velen minder aantrekkelijk. Daarom wordt door het ministerie van Binnenlandse Zaken samen met de Vereniging Nederlandse Gemeenten en de Nederlandse Vereniging voor Raadsleden gekeken naar het verbeteren van de positie van raadsleden, zoals de verhouding werk en de financiële vergoeding voor het raadswerk.

Politiek in Vreeswijk

In de Noodraad van Vreeswijk werden op 23 november 1945 elf heren geïnstalleerd. Tijdens de eerste naoorlogse gemeenteraadsverkiezingen van 26 juli 1946, kozen de Vreeswijkers een nieuwe raad die van start ging op 9 september 1946. Acht leden uit de oude Noodraad namen zitting in de eerste naoorlogse democratisch gekozen gemeenteraad, vier van hen hadden ook deel uitgemaakt van de vooroorlogse gemeenteraad.

Fusie een feit

Als gevolg van de verkiezing van 26 mei 1971 werden vijf raadsleden uit Jutphaas (met bijna 7.000 inwoners) en vijf raadsleden uit Vreeswijk (met 5.300 inwoners) met vijf nieuwe raadsleden op 2 juli 1971 beëdigd door de een dag eerder benoemde burgemeester, F.J. Hermesen.

Ontstaan politieke partijen

Veel politieke partijen ontstonden omdat mensen zich rond belangrijke politieke thema's verenigden, zoals de positie van arbeiders. Tegenwoordig gebeurt dit nog steeds. Denk aan de PVV die zich als an-

Sinds de jaren 70 worden inwoners steeds meer betrokken bij het werk van de gemeenteraad o.a. door middel van informatiebijeenkomsten op locatie.

ti-islampartij profileert of de ouderenpartijen, waarvan de VSP in Nieuwegein een voorbeeld is.

Ten tijde van de Verzuiling speelde het geloof een belangrijke rol. Na de Tweede Wereldoorlog leidde de komst van de PvdA, waarvan zowel katholieken als protestanten lid konden worden, niet tot het doorbreken van die verzuiling. Wel werkten katholieke en protestantse partijen vanaf de 60-tiger jaren nauwer samen. Dit leidde in 1975 tot de vorming van het

Christen-Democratisch Appèl. Zowel de PvdA als het CDA hebben regelmatig in de Nieuwegeinse colleges gezeten. Momenteel is de VVD al jaren de grootste partij van het land en van Nieuwegein. Vanaf het begin van de 20e eeuw speelden ook kleinere partijen een rol in de politiek. Zoals de SGP, die in 1918 werd opgericht en het langstzittende raadslid van Nederland voortbracht, de heer Job Hoegée.

Kiesverenigingen 1917-2017

In iedere gemeente werd op woensdag 12 december 1917 op het bordes, de pui of gewoon voor de deur van het 'huis der gemeente', door de burgemeester "met den ambtsketen om", omringd door wethouders en gemeentesecretaris en allen 'hoogheer' de koninklijke publicatie van de Grondwet afgekondigd.

Van de bijzondere plechtige afkondiging van de grondwetsherziening in Jutphaas en Vreeswijk is niets terug te vinden in de notulen van de colleges van B&W, de notulen van de gemeenteraadsvergaderingen of in de lokale pers! Nadien werd bij de invoering van het vrouwenkiesrecht binnen één van de kiesverenigingen in Jutphaas wel stilgestaan. Het dorp kende drie kiesverenigingen, een voor rooms-katholieken en twee voor protestanten.

Kiesvereniging

Na de grondwetswijziging van 1848 werden kleine, veelal tijdelijke, katholieke kiesverenigingen of kiescomités opgericht. Ook in Jutphaas bestond een Rooms-Katholieke Kiesvereniging. Pas

op 15 oktober 1904 werd de Algemeene Bond van R.-K. Kiesverenigingen opgericht die in 1926 werd omgevormd tot een heuse landelijke partij, de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP), voorloper van de Katholieke Volkspartij (KVP, 1945) en het Christen Democratisch Appèl (CDA, 1980).

In 1851 werd als eerste in Amsterdam de Anti-Revolutionaire Kiesvereniging 'Nederland en Oranje' opgericht, en daarna tot tweemaal toe ook in Jutphaas (Jutphaas-Dorp en Hoograven/De Liesbosch). Deze kiesverenigingen stelden zich ten doel de a.-r. beginselen uit te dragen samen met andere a.-r.-kiesverenigingen. Voor 1896 kon op ieder willekeurig (mans)persoon worden gestemd.

Pas daarna werd het fenomeen 'kandidaatstelling' ingevoerd. De kiesvereni-

Stond het gemeentebestuur van Jutphaas op de trappen van het gemeentehuis ter gelegenheid van de afkondiging van de nieuwe grondwet? We weten het niet! (bron: fotocollectie St. Historische Kring Tolsteeg-Hoograven).

Reglement van de Anti-Revolutionaire Kiesvereniging Nederland en Oranje [Jutphaas-Dorp] vastgesteld op 12 juli 1918 door het toenmalig dagelijks bestuur met A. van Oosterum (vz.), A.W. van Veeren (secr.) en T.C. de Uijl penningm.).

gingen werden overkoepeld door het Centraal Bureau van de AR-kiesverenigingen "Nederland en Oranje". In het bestuur zaten afgevaardigden van besturen van de kiesverenigingen.

Van Jutphaas kiesverenigingen van beide geloofsrichtingen zijn bescheiden archieven overgeleverd, zodat slechts ontwikkelingen over de periode 1917-1923 binnen de r.k. kiesvereniging kunnen worden gevolgd. Tot op heden zijn er geen particuliere archieven van Vreeswijkse kiesverenigingen - zo die er nog zijn - overgebracht naar de Nieuwegeinse archiefbewaarplaats, terwijl er in Vreeswijk zeker sprake is geweest van drie kiesverenigingen: de a.-r. die zeker al in 1905 bestond, de r.-k. en de christelijk historische. Deze laatste werd op 10 juli 1913 opgericht door leden van de n.-h. gemeente, terwijl in Jutphaas pas op 19 februari 1927 de c.-h.-afdeling Hoograven/De Liesbosch werd opgericht.

Op zondag 16 juni 1918 werd in de grote zaal van de St Nicolaasschool in Jutphaas de algemene ledenvergadering van de r.-k. kiesvereniging Jutphaas gehouden.

Deze stond in het teken van het nieuwe stelsel van evenredige vertegenwoordiging, wat wil zeggen het percentage stemmers bepaalt percentage zetels. Er zouden immers op 3 juli 1918 (Tweede Kamerverkiezingen) bijna dubbel zoveel stemmers naar de stembus gaan. Alle aandacht ging uit naar kiezers, die nog nooit van hun kiesrecht gebruik hadden gemaakt. Men zocht dan ook een goede spreker om alle gevolgen van de nieuwe Kieswet toe te lichten tijdens de bijeenkomst op 16 juni. Niet lang daarna zou ook het reglement worden herzien, dat de naam 'Eendracht door Samenwerking' meekreeg. Nog voor de eerste gemeenteraadsverkiezingen, waarbij sprake was van algemeen kiesrecht voor mannen én vrouwen, werd besloten het bestuur van de r.-k. kiesvereniging uit te breiden "en tevens eenige vrouwelijke leden in het bestuur te laten plaats nemen." Dit leverde een 2e vrouwelijke penningmeester op: mej. G. (sic!) van der Woudenbergh-van den Akker, winkeliersdochter op het Kerkveld, die samen met twee andere bestuursleden - Johanna van Wijk en Alida van Rossum - echtgenotes/dochters van katholieke veehouders - voor het eerst het 'vrouwelijk element' in de kiesvereniging vertegenwoordigden.

Voor de gemeenteraadsverkiezingen van het voorjaar 1923 werden gescheiden voorlichtingsbijeenkomsten voor mannen én vrouwen georganiseerd. Het was binnen deze kiesvereniging dat half maart 1927 de oprichting van de nog jonge volkspartij ter sprake kwam; bedoeld werd op de RKSP. Een lokaal comité van katholieke arbeiders bleek bevreesd voor aantasting van de katholieke eenheid. Tijdens deze vergadering werden zo'n 75 katholieke arbeiders lid, een aantal dat na twee jaar zou zijn opgelopen tot bijna 100.

Het verschijnsel kiesvereniging bestaat nog steeds. Voorbeeld van een recente kiesvereniging is de kiesvereniging ChristenUnie Nieuwegein-IJsselstein. Deze werd formeel opgericht op 8 april 2003 als een politieke fusie van Reformatorische Politieke Federatie (RPF; 1975-2001) en Gereformeerd Politiek Verbond (GPV; 1948-2003). Na het ontstaan van Nieuwegein op 1 juli 1971 werd nog een kiesvereniging opgericht te weten Nieuwegein Nu, waarvan het archief in 1983 door de Historische Kring Nieuwegein in bruikleen werd gegeven om in 2014 te worden geschonken aan de gemeente Nieuwegein.

De afkondiging van het algemeen mannenkiesrecht op het bordes van het stadhuis te Den Haag, 12 december 1917. Bron: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam/Collectie Pieter Jelles Troelstra.

Het 'vrouwelijk element' in de gemeentebesturen van Vreeswijk en Jutphaas 1917 - 1971

Bij de grondwetswijziging van 1917 was weliswaar het passief kiesrecht voor zowel vrouwen als mannen ingevoerd, het actief kiesrecht bleef enkel voorbehouden aan mannen. De allereerste vrouw die gebruik maakte van het pas verworven algemeen kiesrecht tijdens gemeenteraadsverkiezingen bleek echtgenote te zijn van een bestuurder uit de derde bestuurslaag, een burgemeester. Zij maakte op zaterdag (!) 15 mei 1920 tijdens tussentijdse raadsverkiezingen als eerste vrouw in Nederland actief gebruik van het algemeen kiesrecht.

EEN HISTORISCH FEIT.

Als een feit van historische betekenis kunnen wij hier mededeelen, dat j.l. Zaterdag 15 Mei voor 't eerst Nederlandsche vrouwen tot de stembus werden toegelaten en wel te GRONSVELD bij Maastricht waar de verkiezing voor den gemeenteraad plaats had. De eerste Nederlandsche vrouw, die gestemd heeft, is MEVR. SPAUWEN, echtgenote van den burgemeester dier gemeente.

Bron: Limburger Koerier 75 (1920) 115 (17 mei), p. 2.

Het percentage vrouwen in de huidige gemeenteraden in Nederland is gemiddeld 28%. Van de wethouders is slechts 21% vrouw. Sinds de invoering van het passief vrouwenkiesrecht in 1917 kwam het percentage vrouwen in gemeenteraden nooit hoger dan die 28%, terwijl toch iets meer dan de helft van de bevolking uit kiesgerechtigde vrouwen bestaat. De gemeenteraad van Nieuwegein bestaat inmiddels uit 33 leden. 40% van de huidige raad is van het vrouwelijk geslacht; 12% boven het landelijk gemiddelde. Het huidige college van burgemeester en wethouders bestaat daarentegen enkel uit mannen en haalt daarmee bij lange na niet het landelijk gemiddelde van 21% vrouwelijke wethouders. Zal het percentage in beide gremia stijgen, dalen of enkel worden geëvenaard tijdens de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen op 21 maart 2018?

In het huidige tijdsbestek, waarin het steeds meer de 'bedoeling' schijnt te zijn dat gemeenten, provincies en het rijk burgers gender-neutraal benaderen, lijkt historisch onderzoek naar de aanwezigheid van het 'vrouwelijk element' in de bestuursorganen van de voormalige gemeenten Jutphaas en Vreeswijk, op

het eerste gezicht een achterhaald vertrekpunt. Die opstelling zou echter geen recht doen aan de politieke vrouwen van het eerste uur in stad en land. Wat zou er immers van de politieke emancipatie van de vrouw zijn terechtgekomen zonder de inspanning van vrouwen als Wilhelmina Drucker (1847-1925), Nederlands bekendste feministe Aletta Jacobs (1854-1929) wier archief sinds kort mag worden gerekend tot het werelderfgoed, of het eerste vrouwelijke Tweede Kamerlid Suze Groeneweg (1875-1940)?

De actuele vraag die zich in het kader van '100 jaar Kiesrecht' vanuit lokaal perspectief bezien, opdringt, luidt dan ook: Wie waren de politieke vrouwen van het eerste uur in de Nieuwegeinse rechtsvoorgangers. Wat weten we van hen, wat was bijvoorbeeld hun sociale achtergrond? Deze bijdrage kan worden beschouwd als een bescheiden aanzet tot lokaal onderzoek naar de gevolgen van de invoering van het kiesrecht op gemeentelijk niveau, een fenomeen dat tot op heden onvoldoende aandacht heeft weten te genereren.

Rode pluche

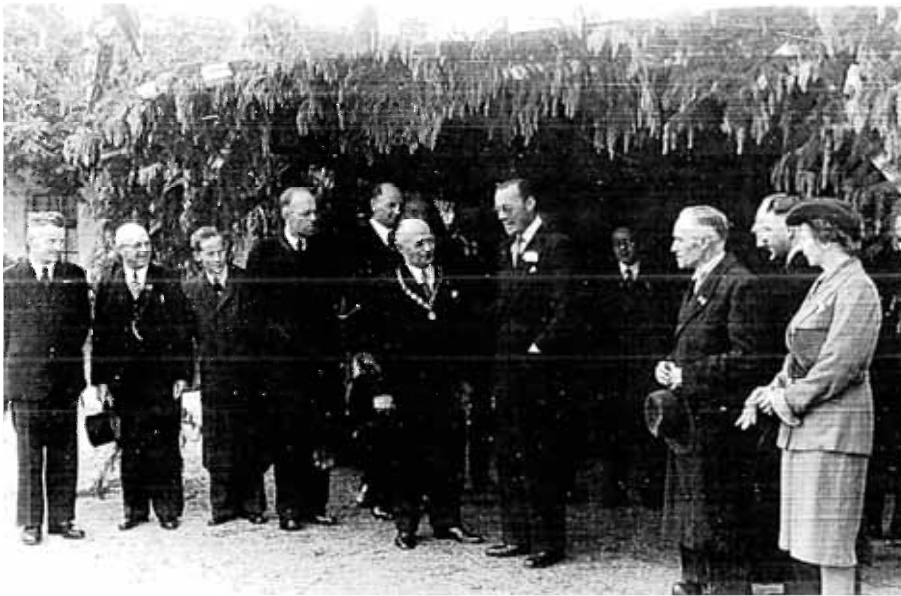
In de periode 1826-1971 hebben in Vreeswijk 104 mannen en slechts drie vrouwen deel uitgemaakt van het gemeentebestuur van Vreeswijk. Voor de gemeente Jutphaas ontbreekt voortsnog een dergelijk overzicht, maar het staat wel vast dat in dezelfde periode slechts vier vrouwen zitting hadden in de gemeenteraad. Tot aan de opheffing van de gemeente werd slechts één van hen wethouder voor nog geen jaar. Ofschoon er vanaf 1919 sprake is geweest van algemeen kiesrecht voor mannen én vrouwen, zou het precies twintig jaar duren voordat het eerste vrouwelijke raadslid zich aandienende in het gemeentebestuur van ... Jutphaas.

Politica in Jutphaas

Het eerste vrouwelijke raadslid dat haar intrede deed in de Jutphase gemeenteraad was M.C. de Ruiter-Nagtegaal (1889-1986). Gehuwd met een beambte van de Nederlandsche Spoorwegen, nadien nachtwaker, woonde deze dochter van een Utrechtse winkelbediende/kruidenier en stovenzetter in de Utrechtse Domkerk met haar Nederlands-Hervormd gezin in de Verlengde Hoogravenscheweg/nadien Prinses Julianaweg. Eerst nadat de raad een brief uit Soestdijk kreeg voorgelezen over de geboorte van prinses Irene (5-8-1939), werd De Ruiters entree in de vergadering van 8 augustus 1939 aangekondigd met een onderzoek naar haar geloofsbrief.

Tijdens de raadsvergadering van 5 september 1939 werd De Ruiter-Nagtegaal samen met haar mannelijke collegae binnengeleid. Mevrouw en de mijne heren werden gelukkigewinst met hun lidmaatschap onder sombere omstandigheden; vier dagen daarvoor was Polen binnengevallen door Nazi-Duitsland. Waarschijnlijk was de stemming er niet naar om gewag te maken van het 'historische moment' dat voor het eerst een vrouw (voor de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij SDAP, 1894), deel uit ging maken van de gemeenteraad van Jutphaas!

Na de Duitse inval in mei 1940 bleef het algemeen en dagelijks bestuur in beide gemeenten voorlopig in functie. Na ruim een jaar werd de gemeenteraad al zijn democratische bevoegdheden ontnomen en overgedragen aan de functie van burgemeester, "waarnemende de taak van de Raad". Op zaterdag 30 augustus 1941 kwam de volledige, geheel uit mannen bestaande, Vreeswijkse gemeenteraad noodgedwongen voor het laatst bijeen, één dag nadat de Jutphase gemeenteraad - inclusief De Ruiter-Nagtegaal - ook zijn werkzaamheden had moeten afbreken.

In het kader van een werkbezoek aan de provincie Utrecht bracht Prins Bernhard op woensdag 25 mei 1949 een visitatie aan Jutphaas-Dorp. Op het Kerkveld werd de prins voorgesteld aan het gemeentebestuur van Jutphaas. Naast de prins burgemeester J.M.M. Hamers. Tot de verkiezingen van 22 juni 1949 bestond de raad uit: W. van den Akker (Katholieke Volkspartij KVP), J. Bomer (PvdA, 4e van links), C. van den Bovenkamp (Communistische Partij Nederland CPN), A. van Dam (PvdA), J.G. van Dijk (CH, naast de prins), R. Drost (PvdA), J. de Haan (CH), J.H. de Lange (KVP), Ph.J. van Leeuwen (KVP), P.W. Postema (CH), H.A.J. Schneiders (KVP), M. Sixma (PvdA), W.G.A. Sturkenboom (KVP), J. Veenendaal (CH) en uiterst rechts mevr. J.M. Donia-Brugman (PvdA) (bron: fotocollectie St. Historische Kring Tolsteeg-Hoograven).

Op 9 december werden in het licht van de herindeling in de regio Utrecht, waarbij Hoograven overging van Jutphaas naar Utrecht, nogmaals gemeenteraadsverkiezingen georganiseerd. In wat werd gekarakteriseerd als 'Groot-Utrecht', verkreeg Donia-Brugman in 1954 een zetel voor de PvdA in de Utrechtse raad en nam zij ook zitting in de onderwijscommissie. In sep-

Op woensdag 27 maart 1968 woonden leerlingen van de Christelijke lagere school aan de Nedereindseweg de gemeenteraadsvergadering van Jutphaas bij. Op hun vragen over o.a. het instructiebad, de rolschaatsbaan, het fietspad en de straatnaamgeving werd door het college van B&W antwoord gegeven. Geheel links mevr. M.B. van den Hout-Van der Hoek (bron: Utrechts Nieuwsblad, 28 maart 1968).

tember 1959 werd ze onbezoldigd ambtenaar van de burgerlijke stand, zodat in de trouwzaal van het Utrechtse stadhuis ook een vrouwenstem pasgehuwden opriep met de zinssnede: "wat is hierop uw antwoord?"

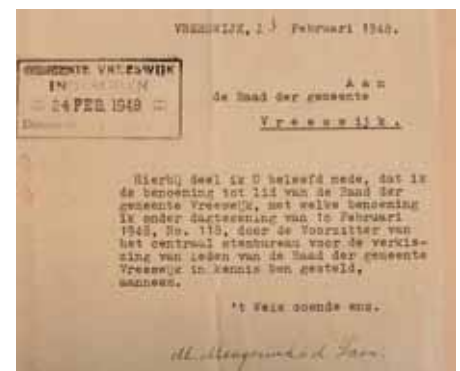
Met het verlies van Hoograven en het vertrek van Donia-Brugman naar Utrecht in 1954, zou het acht jaar duren vooraleer opnieuw een vrouwelijk raadslid het woord zou voeren in de raadszaal van Jutphaas. In 1962 werd dat mevr. M.B. van den Hout-Van der Hoek (Leeuwarden, 1910), dochter van een katholieke veehandelaar uit Leeuwarden. Gehuwd met Th.H.A. van den Hout, (1911-2001) hoofd van de r.-k. jongensschool in Wijk bij Duurstede, nam deze oud-onderwijzeres als eerste vrouw voor de KVP, zitting in de Jutphaase gemeenteraad.

Politicae Vreeswijk

In Vreeswijk werden geen vrouwen opgenomen in de Noodraad. Dat gebeurde pas in de eerst gekozen naoorlogse gemeenteraad. Eind februari 1948 werd tijdens een raadsvergadering een brief van het lid F.D. van der Vlies (PvdA) voorgelezen waarin hij ontslag aanvroeg vanwege gezondheidsredenen. Nu er

tussentijds een raadszetel openviel, werd deze ingenomen door het eerste vrouwelijk raadslid van Vreeswijk, M. Mengerink-van der Laan (Arnhem, 1917-1951). Zij was gehuwd met Geldersman J. Mengerink (1916-1999), instrumentenmaker bij de PTT; het gezin woonde aan de Utrechtsestraatweg.

In de raadsvergadering van 15 april 1948 was de geloofsbrief van Mengerink-van der Laan (PvdA) door de raadsleden W.C. Spinhoven, J. Visser en J.H. van Zutphen onderzocht. Van Zutphen rapporteerde de raad dat de brief in orde was en stelde haar benoeming voor. In de spoedeisende openbare vergadering van 18 mei 1948 werd Mengerink binnengeleid, geflankeerd door de heren Spinhoven en Van Zutphen. Ten overstaan van jhr. L.E. de Geer van Oudegein (1907-1985) legde ze de zuiverings- en ambtseed af, zoals voorgeschreven in de Gemeentewet. De burgemeester van christelijk-historischen huize (16-11-1946/1-7-1963) sprak als voorzitter van de raad het welkomstwoord uit. De Geer achtte het een belangrijk momentum in het bestaan van de gemeente Vreeswijk. Voor het eerst kreeg een vrouw zitting "in het lichaam, dat aan het hoofd der gemeente staat." Een vrouw in de raad was volgens hem goed. De Geer hoopte dan ook dat zij zich spoedig geheel zou thuis voelen in de kring van (mannelijke) bestuurders. Met dit "thuis-gevoelen" bedoelde spreker twee zaken: dat zij net als de andere raadsleden, spoedig zou blijken van een hoge taakopvatting en dat zij ook zou deelnemen aan de gemoedelijke en aangename samenwerking tussen raad en college. Daarna volgde de verklaring van installatie. Nog voor het einde van het jaar, werd Mengerink door de burgemeester nogmaals gefeliciteerd, maar nu vanwege gezinsuitbreiding.

Bron: Archief gemeente Vreeswijk (1940-1971), invnr 415.

Kort daarop werd ook de burgemeester gefeliciteerd met de komst van een dochter.

Het raadslidmaatschap van de eerste vrouw in Vreeswijk heeft niet lang mogen duren, slechts drie jaar en drie maanden scheidden haar van haar dood; op 31 augustus 1951 overleed Martina Mengerink “na geduldig gedragen lijden”, echtgenoot en drie kinderen achterlatend. Tijdens de eerste raadsvergadering (18-10) na haar overlijden werd zij herdacht. De Geer bracht haar in herinnering. Dankbaar voor het feit dat zij haar belangstelling en haar werkkraft in hoge mate had ingezet voor de bevordering van de belangen der gemeente Vreeswijk en haar inwoners. Daarna volgden enige ogenblikken van stilte. Vervolgens verzocht de gemeentesecretaris de raadsleden acte de présence te geven tijdens de begrafenis. Op 4 september sloot de gemeentelijke delegatie ter hoogte van het Raadhuisplein aan bij het cortège op weg naar de Algemene Begraafplaats. Een rouwbeklag werd gezonden aan de familie waarin de bestuurders stil stonden bij “hetgeen Uw Echtgenote als lid van de Raad in het belang dezer gemeente heeft willen verrichten”. Het leven ging door. In dezelfde vergadering werd de geloofsbrief van A. van Beest onderzocht, die op 6 november als raadslid zou aantreden.

Ook Van Beest zou niet lang zitting hebben in de Vreeswijkse gemeenteraad. Die relatief korte duur had een geheel andere oorzaak. Zijn vertrouwen in college van B&W bleek ernstig geschokt, veroorzaakt door een geschil over het handelen van het college inzake de huisvesting van zijn gezin. Als gevolg van zijn plotselinge vertrek ontstond opnieuw een vacature. Mevr. J.D.G. Zuidwijk (1915-2004), geboren Hollinga werd namens de PvdA lid van de Raad. Gehuwd met G.A. Zuidwijk (1912-1978), rivierpolitie nadien wachmeester bij de rijkspolitie, woonde het r.-k. gezin uit Den Haag, met vier kinderen aan de Utrechtsestraatweg, nadien Zuidstraat.

Na goedkeuring van haar geloofsbriefen vonden beëdiging en installatie plaats op 27 oktober 1955, na het uitspreken van de eden van zuivering en trouw. De burgemeester sprak zijn welkomstwoord, waarin hij zich opnieuw verheugde over het feit dat een vertegenwoordigster van

het ‘vrouwelijk element’ in zijn gemeente haar intrede deed. Hij hoopte dat ook zij zich spoedig zou thuis voelen en haar steentje zou bijdragen aan de welvaart van de gemeente. Waarschijnlijk met de recente ervaringen met het vertrokken raadslid in het achterhoofd, maande De Geer van Oudegein de gehele raad: “Men dient in de raad niet de tegenstellingen toe te spitsen, doch met begrip voor elkaars standpunt te ijveren voor de welvaart van de gemeente en haar inwoners.” Ook Zuidwijk-Hollinga zat slechts kort in de raad (1955-1956), ofschoon haar politieke aspiraties zich al eerder hadden openbaard, aangezien haar naam reeds in het voorjaar van 1953 stond vermeld op de kandidatenlijst van de PvdA.

De procedure voor haar opvolgster was al in gang gezet. Partijgenote T. Hardenbol-Regeling (1916-1998) werd, na het doorlopen van de gebruikelijke procedures, beëdigd op 21 december 1956. Deze Friezin uit Wijns was gehuwd met de Vreeswijker Hermanus Hardenbol (1910-1989); zij woonden in de Beatrixstraat. Voor beiden was het hun tweede huwelijk. Haar politieke aspiraties hadden zich reeds een aantal jaren eerder al openbaard. Samen met Zuidwijk-Hollinga stond ze in april 1953 al op de kandidatenlijst van de PvdA. De burgemeester verwelkomde Hardenbol-Regeling bij haar intrede en hoopte dat ze zich snel zou thuis voelen, zich spoedig zou inwerken en op een goede relatie met de raad. Deze keer werd er niet gerefereerd aan het vrouw-zijn van het aantredend raadslid.

Dat gebeurde wel tijdens de laatste vergadering van de oude raad op 30 juni 1958, waarin afscheid werd genomen van on-

Raadslid T. Hardenbol-Regeling met naast haar burgemeester jhr. L.E. De Geer van Oudegein (bron: particuliere collectie).

der meer raadslid Hardenbol-Regeling. Dankzeggend voor haar invulling van tweeënhalf jaar lidmaatschap van de raad, meende burgemeester De Geer van Oudegein te moeten vermelden, dat door haar vertrek het ‘vrouwelijk element’ voorlopig uit de raad verdween, hetgeen hij betreurde. Kiezers hadden het nu eenmaal zo beslist! Op 2 september werd een nieuwe raad geïnstalleerd. Er zouden in de jaren dat er nog sprake was van de gemeente Vreeswijk, geen vrouwelijke raadsleden meer worden verwelkomd.

Politica in Nieuwegein

In het vooruitzicht van het aanstaande samengaan van de gemeente Vreeswijk en Jutphaas werden, vanwege de onzekerheid over het exacte tijdstip van samensmelting, de gemeenteraadsverkiezingen van 3 juni 1970 in beide gemeenten gewoon gehouden. Tijdens de installatie van de wethouders op 1 september 1970 beschouwde hij het als een voorrecht dat een vrouw was verkozen in het college van burgemeester en wethouders. Hij wees Van den Hout-Van der Hoek op de moeilijke periode die haar wachtte, maar was ervan overtuigd dat zij veel steun zou hebben van haar ervaring als raadslid, KVP fractievoorzitter en lid van de Kringraad Midden-Utrecht. Bij afwezigheid van de burgemeester trad zij ook op als loco-waarnemend burgemeester; zo had Jutphaas bij tijd en wijle de primeur van een vrouwelijke burgemeester! Op 28 oktober nam de tweede vrouw zitting in de raad: mevr. A.S.H.C. Hagenaar-van den Wijngaard voor de lijstverbinding (PvdA/PPR in het PAK).

Van alle vrouwen (14 van in totaal 99) wier namen voorkwamen op de kandidatenlijst van 26 mei 1971 voor de gemeenteraadsverkiezing zou opmerkelijk genoeg uiteindelijk maar één enkele vrouw - mevr. M.B. van den Hout-Van der Hoek - plaatsnemen in de eerste raad van de gemeente Nieuwegein (1971-1974)!

Epiloog

De viering ‘100 jaar Kiesrecht’ zou officieel op 12 december 2017 van start zijn gegaan. Van een officiële aftrap in de Haagse Ridderzaal in aanwezigheid van het staatshoofd en georganiseerd door Prodemos en het Ministerie van Binnenlandse Zaken, is jammer genoeg niets terechtgekomen. De Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Burgemeester F.J. (Frans) Hermesen (1926-2003) en mevr. Maria Bonifasia van den Hout-Van der Hoek, na overhandiging van erepenning en oorkonde van de gemeente Nieuwegein, ter gelegenheid van haar afscheid als gemeenteraadslid van Nieuwegein vanwege haar terugkeer naar haar geboortegrond in Friesland in 1977.

maakte bezwaar. Daarmee negeert zij de historische ontwikkeling van de totstandkoming van de politieke rechten voor en door vrouwen én voor en door mannen; een proces dat ver teruggaat in de negentiende eeuw.

Tegen de achtergrond van een wereldoorlog (1914-1918) en dreigende, (wereld)revoluties kwam in het neutrale Nederland eerst het algemeen kiesrecht voor mannen, gecombineerd met het passief kiesrecht voor vrouwen tot stand door de wijziging van de Grondwet van 12 december 1917. Toen werd elk beletsel tegen het vrouwenkiesrecht geschrapt: "... de belemmeringen tegen de bevoegdheid der vrouw om te kiezen, [zijn] uit de grondwet (...) gelicht en deze kwestie [wordt] aan den gewonen wetgever (...) overgelaten." De Kieswet werd binnen de luttele tijdspanne van 16 maanden veranderd, waardoor het actief kiesrecht ook voor vrouwen mogelijk werd (9 mei 1919). In 1922 werd het actief vrouwenkiesrecht opgenomen in de Grondwet. Vanaf dat moment wordt weliswaar gesproken van algemeen kiesrecht in Nederland, maar dat was vooralsnog

voorbehouden aan mannen en vrouwen van 25 jaar en ouder, om van het kiesrecht voor groepen personen, die worden vermeld in de introductie van deze bijdrage, maar niet te spreken. Met haar aankondiging dat de Kamer pas in 2019 zelf een viering zal organiseren, veronachtzaamt de Kamervoorzitter ook het historische feit dat mevr. Suze Groeneweg namens de SDAP als eerste vrouw haar entree maakte in de Tweede Kamer na de verkiezingen op 3 juli 1918. De eerste vrouw in de Eerste Kamer was mevr. Cary Pothuis-Smit (1872-1951) die in 1920 tussentijds voor de SDAP werd gekozen. Na 1900 zou het vrouwenkiesrecht voor velen - zelfs binnen de vrouwenbeweging - nog lang worden beschouwd als een controversiële kwestie. Ook door vrouwen werd de parlementaire politiek nog lang gezien als een 'mannelijk' domein.

Gedurende de jaren 1917-1971 werden in het totaal slechts zeven vrouwen raadslid in oud-Nieuwegein; drie in de gemeenteraad van Vreeswijk (1948-1958) en vanaf 1939, met uitzondering van de jaren 1958-1962, vier in de gemeenteraad van Jutphaas. Waren de Vreeswijkse raadsvrouwen afkomstig uit Utrecht, 's-Gravenhage en Tietjerksteradeel; hun Jutphase collega's - allen wonend in Hoograven - waren geboren in Utrecht, Amsterdam en Leeuwarden. Toeval of niet, als men de herkomst op provinciaal niveau taxeert, dan blijkt dat zij in beide gemeenten afkomstig waren uit de provincies Utrecht, (Noord/Zuid-) Holland en Friesland! In alle zeven gevallen ging het om gehuwde, vrouwelijke raadsleden, in de leeftijdscategorie van 31 tot 41 jaar (Vreeswijk) en van 31-52 jaar in Jutphaas. Nederlandse, gehuwde vrouwen waren in de jaren veertig-vijftig over het algemeen huisvrouw. De vrouwelijke raadsleden in beide gemeenten maakten daarop geen uitzondering, want een raadslidmaatschap werd als parttime openbaar ambt

of zelfs roeping gezien en kennelijk niet als een 'baan'.

De politieke opvatting van de vrouwelijke raadsleden was eenzijdig gekleurd. De SDAP/PvdA domineerde het 'vrouwelijk element' in de politiek in beide gemeenten; één KVP'ster, tevens van katholieken huize, was na de Tweede Wereldoorlog alleen te vinden in de Jutphase gemeenteraad. De vier aanhangsters van de PvdA hadden allen dezelfde Nederlands-Hervormde geloofsachtergrond, terwijl één Vreeswijkse partijgenote het katholieke geloof praktiseerde. Tot slot kwam het raadlidmaatschap voor Vreeswijk ruwweg neer op zes 'dienstjaren' binnen een totaal van 23 'raadsjaren', wat voor Jutphaas resulteerde in 20 'dienstjaren' van vier vrouwelijke raadsleden binnen een totaal van 29 'raadsjaren'. Vreeswijk bleef met bijna 25% beduidend achter op Jutphaas waar het 'vrouwelijk element' 69% bedroeg in vooral de periode 1945-1971.

Vóór aanvang van de bouw van vier torenflats aan het Van Herwijnen- en Wenckebachplantsoen, werden tussen gemeentebestuur en bestuurders van de woningbouwvereniging Jutphaas besprekingen gevoerd. Herkenbaar zijn burgemeester Th. baron De Smeth van Deurne (staand), met naast hem respectievelijk wethouder Van den Hout-Van der Hoek en raadslid mevr. Hagenaar-van den Wijngaard.

Het 'vrouwelijk element' in het gemeentebestuur van Nieuwegein 1971-heden:

eerste vrouwelijke raadslid:

eerste vrouwelijke wethouder:

eerste vrouwelijke griffier:

eerste vrouwelijke gemeentesecretaris:

eerste vrouwelijke burgemeester:

M.B. van den Hout-Van der Hoek (KVP) 1971-1977

C.A. Buursema-Kassel (VVD) 1986-1990

G.N. van der Nat (PvdA) ex aequo 1986-2002

A.G. Joosten 2005-2009

P.J.M. Liebregts 2015-heden

aanstaande?, maar dan bestaat Nieuwegein meer dan 50 jaar!

Vrouwen nog steeds te weinig zichtbaar

Corrie van Rooijen

Geboren in 1948

1974-1986: Gemeenteraadslid PPR

1994-2002: Gemeenteraadslid voor GroenLinks

2002-2006: Wethouder voor GroenLinks

2006-2014: Raadslid en fractievoorzitter GroenLinks

Corrie van Rooijen was de tweede vrouw in de Nieuwegeinse gemeenteraad. Mevrouw M.B. van den Hout-van der Hoek (KVP) ging haar voor. Zij werd al in 1971 beëdigd en bleef actief tot in 1977. Corrie volgde in 1974 de heer D.A.M. Oddens op. Als je alle periodes bij elkaar op zou tellen, dan is zij 23 jaar actief geweest als raadslid, fractievoorzitter en wethouder. Corrie's politieke belangstelling en sociale betrokkenheid kreeg zij van huis uit mee.

"Bij mij zijn dingen organisch gegaan, ik heb niet zulke hele bewuste politieke stappen gezet."

Haar sociale gevoel en gevoel voor rechtvaardigheid zijn altijd sterk geweest. Als verpleegkundige zette ze zich eind jaren '60 van de vorige eeuw in om patiënten meer inspraak te geven. "Dit kwam van binnenuit maar bleek ook een politiek thema te zijn."

V.I.n.r. mev. Buursema (vdv en wethouder tussen 1982 en 1886), mev. v.d. Molen (VVD) en mev. van Rooijen-Kuiper (PPR/PSPP).

In 1970 kwam ze met haar man in Jutphaas wonen. Ze was zwanger. "Er was niets voor kinderen te doen en eigenlijk was er überhaupt niets te doen. Hierdoor had ik een afgesloten en eenzaam gevoel. Al snel vond ik dat er speelgelegenheid voor kinderen moest komen. Er kwam iemand van de krant bij me langs die me vroeg wat het probleem was." En ondertussen kwamen er in 1974 gemeenteraads-

verkiezingen voor Nieuwegein. Toen moeten ze bij de PPR gedacht hebben "er was toch een huisvrouw die wat van zich liet horen over speelgelegenheden. Misschien wil zij wel voor ons op de lijst." "Zo ben ik erin gerold. En ik Corrie kwam meteen op de tweede plaats te staan."

Corrie had heel bewust gekozen voor lidmaatschap van de PPR. Zij had geconstateerd dat er door het Beleid structurele misstanden gecontinueerd werden. De PPR van Bas de Gaay Fortman en Ria Beckers gaven haar hoop voor verandering. "Ik werd lid met het oog op de uitkomsten van rapport van de Club van Rome dat toen al aangaf dat de wereld aan milieu-problemen ten onder zou gaan als er geen maatregelen zouden worden genomen en dat er grote landverhuizingen zouden gaan plaatsvinden. De tweede reden was de andere kijk op wat toen nog ontwikkelingssamenwerking werd genoemd. Wat door de PPR als een plicht en geen gunst werd gezien vanwege het achterblijven van de ontwikkelingen aldaar."

"Na een jaar ging het enige gemeenteraadslid voor de PPR, een man, weg. Die kon ergens anders een baan krijgen. Mannen doen dat gewoon, hè? Ik snap dat niet. En toen moest ik in de gemeenteraad."

"Ik voelde me eenzaam, weinig gesteund. Gemeenteraadslid worden was toen in Nieuwegein nog een zaak van notabelen. Dit betekende dat je al lange tijd in Jutphaas of Vreeswijk moest wonen, onderwijzer zijn, hoofd van een school of de vrouw daarvan. Een beetje een klikje."

Volgens Corrie was de algemene gedachte toen nog dat vrouwen eigenlijk niet in de politiek hoorden. "Een meneer in de raad heeft me ook eens letterlijk gezegd 'wat doe jij hier, ga naar je keuken'. Later is dat goed gekomen. Hij heeft toen gezegd mij te respecteren. Maar in die tijd ... er was geen enkele man die het voor me opnam. Dat was echt schokkend. Ik kan er nog steeds emotioneel van worden."

Het was hard werken. Corrie las 's nachts ter voorbereiding de gemeenteraadsstukken omdat ze overdag de zorg voor haar twee dochters had. Vanaf de jaren '90 van de vorige eeuw heeft Corrie in een prettiger en meer ondersteunend team gewerkt. Dit was in de tijd na de oprichting van GroenLinks (1991), waarin de PPR was opgegaan.

"Eigenlijk was ik nooit heel bewust met 'vrouw-zijn' en 'feminisme' bezig, ik deed gewoon mijn werk." "Reacties als 'die vrouw met het haar op de tanden', terwijl eenzelfde houding bij een man gevalueerd werd, zijn heel onprettig. Het werpt je iedere keer een stuk terug en is niet goed voor je zelfvertrouwen. Maar ik ging wel door."

Achteraf is Corrie trots op zichzelf en vindt ze het sterk dat ze haar standpunt vast kon houden, ook als ze de enige was met het betreffende standpunt en ook nog eens een vrouw was in het gezelschap.

Van Rooijen vindt het belangrijk dat vrouwen politiek actief zijn, al was het alleen al omdat vrouwen meer dan de helft van de bevolking uitmaken. Maar in het algemeen vindt ze dat vrouwen ook meer oog hebben voor het geheel. "Ik ben voor 'gemengd' maar vrouwen moeten nog wel over drempels heen. En daar heb je elkaar voor nodig en soms extra stimulans en ondersteuning voor vrouwen."

In deze tijd ziet Corrie dat de emancipatie van vrouwen nog niet helemaal bereikt is. "Als er een man is die wethouder wil worden, zal het geen vrouw worden. Ik heb het zien gebeuren, alhoewel iedereen het zal tegenspreken."

"Onze premier Rutte zegt dat hij voor kwaliteit gaat en vervolgens kan hij geen vrouwen vinden. Mannen worden blijkbaar beoordeeld op andere kwaliteiten, anders zou hij zeker voldoende vrouwen hebben gevonden." Van Rooijen legt de schuld niet alleen bij de mannen. Zij vindt ook dat vrouwen hun invloed te weinig gebruiken om het handelen van politici te beïnvloeden. Bijvoorbeeld in actiegroepen en bewonersgroepen zijn het vooral mannen die in besturen zitten en het woord voeren. Vrouwen zullen vast en zeker wel ergens hun invloed laten gelden, maar ze zijn nog altijd te weinig zichtbaar."

Corrie van Rooijen opent in 2004 de nieuwe leeszaal van het gemeentearchief in het gemeentehuis aan de Martinbaan.

Het gebruik van de stemmachine in Nieuwegein

1980-2009

Rond 1970 werd in ons land op uitgebreide schaal gestemd met behulp van stemmachines. Juist in die periode werd door minister H. Beernink hard gewerkt aan de totstandkoming van Neêrlands jongste gemeente: op 1 juli 1971 was de gemeente Nieuwegein een feit. Voor haar eerste gemeenteraad werden in de op te heffen gemeenten Jutphaas en Vreeswijk op 26 mei 1971 verkiezingen gehouden met zes partijen. De verkiezingen waren georganiseerd vanuit de gemeente Jutphaas. Het verkiezingsmateriaal voor zes stembureaus, waaronder 8.000 stembiljetten en 4.000 huis-aan-huisbiljetten, was reeds in maart 1971 voor rekening van de nieuwe gemeente besteld. Kortom, de kiesgerechtigden brachten hun stem uit op traditionele wijze. Het zou tien jaar duren voor de gemeente Nieuwegein overwoog gebruik te maken van elektronische stemmachines. De goede ervaringen van verschillende gemeenten met dergelijke apparatuur tijdens de verkiezingen voor het Europese Parlement op 7 en 11 juni 1979 vormden in Nieuwegein pas aanleiding om de stemmachine te introduceren tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 26 mei 1981.

De investering in mechanische stemmachines werd in 1980 begroot op € 87.806,47. De meerkosten ten opzichte van de traditionele stemprocedure werden geschat op € 952,94 per jaar, maar die wogen ruimschoots op tegen de voordelen. Voor de jaren dat er geen verkiezingen waren, moest wel een extra bedrag worden gereserveerd. Alle oorspronkelijke bedragen in guldens uitgedrukt, zijn omgerekend naar euro's (berekend met gebruikmaking van www.iisg.nl/hpw/calculate-nl.php).

Op 26 mei 1981 werden de eerste vijftien stemmachines in gebruik genomen. De invoering zou geleidelijk verlopen en men streefde naar volledige invoering van het elektronisch stemmen. Bij aanvang kregen niet alle stembureaus de beschikking over een door Samsom Efficiency BV in samenwerking met Nedap NV ontwikkelde machine.

Het bedrijfsklaar maken van een elektronische stemmachine tijdens de verkiezingen in 1982.

Incidenten

De introductie van de eerste elektronische stemmachines in Nieuwegein verliep niet geheel volgens plan. Zo viel op 26 mei 1981, tussen de middag, in twee stembureaus, o.a. in de wijk Doorslag, de stroom uit. De gemeente was niet voor één gat te vangen en hield accu's achter de hand. Indien zich een stroomstoring zou voordoen, stonden in de periode 1981-1986 in Garage Sangers aan de Kruyderlaan, eerst zes, nadien acht accu's klaar. Ambtenaren kregen die dag de elektronische stemmachines binnen 10 minuten 'Accu-raaf' weer aan de praat, een woordspeling te lezen in het Nederlands Dagblad. Gereformeerd gezinsblad.

Nieuwegeiners, die vóór de storing hadden gestemd, hoefden niet opnieuw te stemmen. De stemming was opgeslagen in een geheugenkaart. Het oponthoud was er echter debet aan dat ook ná 19.00 uur nog werd gestemd. Dat was in strijd met de Kieswet. De meer dan 100 stemmen, uitgebracht ná dat tijdstip, werden dan ook ongeldig verklaard.

Na een eerste evaluatie bleek de prognose inzake het aantal stembureaus te optimistisch. Het argument dat er minder stembureaus nodig zouden zijn als gevolg van de invoering van de stemmachines, bleek te optimistisch ingeschat. Noodgedwongen zou dat eind 1981 leiden tot aanschaf van negen extra stemmachines.

Tijdens de Tweede-Kamerverkiezingen op 8 september 1982 bleven storingen in het gebruik van de stemmachines beperkt tot twee incidenten; van één machine moest het geheugen worden overgezet op een ander apparaat om het afdrucken mogelijk te maken, terwijl van een andere

stemmachine de herstelknop weigerde. Dat apparaat werd snel verwisseld met een van de reserveapparaten. Ter ondervanging van dergelijke calamiteiten werden vanaf het allereerste begin reserve-exemplaren achter de hand gehouden, eerst twee en vanaf 1989 drie.

Elders in het land klonken ook minder positieve ervaringen met de elektronische stemmachine. Dat gaf in april 1985 voor de gemeente Middelharnis aanleiding een enquête te houden onder andere gemeenten. Kiezers gebruikten vaak de knop achter de naam van de verkiesbare persoon in plaats van die van vóór de naam. In 8% van de gevallen werd de herstelknop gebruikt. Uit de correspondentie die Middelharnis met de Kiesraad voerde, bleek toen al de overweging te bestaan het landelijk gebruik van stemmachines te stoppen. Nieuwegein liet Middelharnis weten dat het de stemmachine vanaf 1982 vier keer had gebruikt, het inmiddels om 26 exemplaren ging en dat er "weinig verschil" bestond in het stemproces met of zonder stemmachine. Het foutief stemmen werd als nihil gekwalificeerd. Wel werd aanbevolen de kiezer een informatief "verhaaltje" aan te bieden en kleurgebruik op het paneel aan te brengen. Geadviseerd werd het aantal kiezers per kiesdistrict terug te brengen naar 1.300 à 1.400 kiezers.

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken (BIZA) hield in de herfst van dat jaar vol dat er sprake was van een kleine foutmarge in het gebruik van de knoppen vóór en achter de naam van de kandidaat. Vandaar dat BIZA Samsom adviseerde met aanpassingen te komen om toekomstige verkiezingen vlekkeloos te laten verlopen.

31 Aanpassingssets, bestaande uit nieuwe stemstrookvensters, een aluminium koplijst en zelfklevende sticker 'Knop voor kandidaat indrukken', werden Nieuwegein nog in november van datzelfde jaar tegen een bedrag van € 3.630,24 aangeboden, ruim voor de provinciale verkiezingen van 18 maart 1987. Naast deze aanschafkosten was er vanaf 1989 ook nog sprake van een inspectie- en onderhoudsabonnement vooraf aan iedere verkiezing.

Kostenoverzicht in € inzake de aanschaf stemmachines excl. verzekeringskosten

jaar	Samsom-krediet
1981	163.975
1982	89.235
1983	19.190
1984 -1985	34.000
1988	10.330
1989	11.600 aanpassingen aan tafels etc.

Pas in de gewijzigde Kieswet (1989) werd bepaald dat de raad of het gemachtigd college van B&W kon toestaan anders dan met stembiljetten te laten stemmen, op voorwaarde van ministeriële goedkeuring van de gehanteerde techniek. Er ontbraken echter specifieke bepalingen inzake technische eisen, normerings- en toetsingskader. Vanaf 1990 werd getoetst aan de hand van een TNO-rapport, maar er werd geen rekening te gehouden met eisen voor onder andere de software. Intussen leek de opmars van het gebruik van stemmachines niet te stuiten.

Succes verzekerd?

'Stemmachine verdringt rode kiespotlood' kopte het Nieuwsblad van het Noorden aan de vooravond van de gemeenteraadsverkiezingen van 1994. In vergelijking met vier jaar ervoor steeg het aantal van 20% naar de helft van de kiezers en waren voor 1998 de verwachtingen hooggespannen als + 90% van de kiesgerechtigden zou gaan stemmen met een stemmachine. Een stemmachine kostte toen € 3.630,24, maar dat bedrag kon binnen zes à zeven verkiezingen weer worden terugverdiend door besparingen op stemlokalen, stembiljetten, personeel én rode potloden! Ook het tijdrovende (her)tellen van de stemmen werd vermeden, aangezien de uitslag er met één druk op de knop per kiesdistrict uitrolde. TNO stond garant voor de betrouwbaarheid van het apparaat. Keuring op gebruiksvriendelijkheid en betrouwbaarheid wa-

ren uitgevoerd en dubbel stemmen was onmogelijk.

Voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 3 mei 1994 ontvingen abusievelij-ke niet-Nederlanders een oproepkaart. Volgens de gemeente was bij de uitdraai gebruik gemaakt van een verouderd computerprogramma van de Gemeentelijke BevolkingsAdministratie (GBA). Volgens de Kieswet mogen alleen mensen ouder dan 18 jaar met de Nederlandse nationaliteit stemmen voor de Tweede Kamer. Dezen kregen (te) grote, aloude papieren kieslijsten onder ogen, aangezien Nieuwegein enkel de beschikking had over verouderde stemmachines. Niet alleen in Nieuwegein werden noodgedwongen de oude stembus en het traditionele rode potlood weer uit de catacomben van de gemeentehuizen gehaald.

Van machinaal naar digitaal

Gemeenteraadsverkiezingen (4-3-1998), maar ook die voor de Tweede-Kamer (6-5-1998) verliepen niet geheel volgens het boekje; maar wel in Nieuwegein! De landelijke pers- en de vakbladen rapporteerden er uitgebreid over in het verkiezingsjaar. Intussen was de mechanische stemmachine getransformeerd tot stemcomputer. De landelijke politiek en het departement van BIZA lieten na de regelgeving inzake gebruik en betrouwbaarheid van stemcomputers te actualiseren. Het belang van een toetsingscriterium voor het stemgeheim werd onderkend, maar het ontbrak aan een procedure voor uitslagberekeningsprogrammatuur. Die problematiek zou zelfs in 2007 nog niet zijn verholpen! Hertelling, onmogelijk bij het mechanisch tellen, maar realiseerbaar in een digitale omgeving, bleek ook na beide verkiezingen onmogelijk. Het werd wel een eis. De roep om een nieuw type stemcomputer werd steeds luider, ook vanwege de wens het monopolie van de leverancier te doorbreken. Tot slot bepleitte de staatssecretaris de papieren uitdraai van het 'stembewijs'.

Vanaf 1998 was er geen sprake van doorontwikkeling van de stemmachine, terwijl de 24-uurseconomie een flexibeler verkiezingsproces vorderde met gebruikmaking van plaatsonafhankelijke hulpmiddelen, zoals 'stemzuilen' of het internet. De Kiesraad, verstrengeld met een oligopolie van aanbieders van stemmachines, stelde zich te kwetsbaar op. In de herfst van 1998 werd besloten

het hele verkiezingsproces door te laten lichten door de Kiesraad. Dat leidde in september 1999 slechts tot de politieke wens dat er moest worden voorzien in een wettelijke schouwings-, toetsings- en goedkeuringsprocedure van de uitslagberekeningsprogrammatuur en een certificering van stemcomputers. Aanpassing van de Regeling (1997) bleef echter uit. Het hele onderwerp verdween naar de politieke achtergrond. Het dossier stemcomputers raakte verweesd zoals de 'Commissie Besluitvorming Stemmachines' in 2007 treffend zou constateren.

STEMCOMPUTER

**U MAG GERUST
MET UW RODE
POTLOODJE
HET KNOPIE
INDRUKKEN
HOOR**

Loesje

Postbus 1045
6801 BA Arnhem
www.loesje.nl

Loesje, 'democratie en actie, Politiek en maatschappij (Landelijke serie. 1 april 1998), in: <https://www.loesje.nl/posters/?search=stemcomputer>

Verweesd dossier

Ondanks het bestaan van meerdere aanbieders van stemmachines had tegen het einde van de eeuw Groenendaal Bureau voor Verkiezingsuitslagen 90% marktaandeel van stemmachines weten te verwerven. De praktijk rond 2003 bestond daaruit dat de verkiezingsuitslag met de computer werd berekend, maar dat slechts incidenteel handmatig werd gecontroleerd. Eind 2005 verliet de raad het ministerie van BIZA, waardoor het pas echt een zelfstandig, onafhankelijk orgaan werd. Twee jaar later zou de Commissie Inrichting Verkiezingsproces voorstellen doen betreffende de herinrichting van het hele verkiezingsproces.

Einde in zicht

Ná de gemeenteraadsverkiezingen (7-3-2006), maar vóór de verkiezingen van

de Tweede Kamer (2211-2006) en die van Provinciale Staten (7-3-2007) werden tijdens de eerste naturalisatieceremonie in Nieuwegein op 24 augustus 2006 (wettelijk verplicht vanaf 1 oktober 2006) de zogeheten 'nieuwe' Nederlanders wegwijs gemaakt in het hanteren van de stemmachine, opdat zij reeds in november voor het eerst gebruik konden maken van hun kiesrecht. Zou dat gaan lukken?

In aanloop naar de vervroegde Tweede-Kamerverkiezingen (22-11-2006) ontstond namelijk een groot publiek debat over integriteit, veiligheid, betrouwbaarheid van stemcomputers. Eerder was zelfs een stichting in het leven geroepen, met de leus "wij vertrouwen stemcomputers niet". Zij kocht exemplaren en toetste soft- en hardware. Wat bleek; het stemgeheugen kon worden gemanipuleerd en geherprogrammeerd. Geluidssignalen konden elders worden opvangen waardoor het stemresultaat ook buiten het stemhokje bekend raakte! Nederland bleek het land waar stemmachines het minst veilig waren. De resultaten werden wereldkundig gemaakt via de eigen website, de landelijke pers en via het televisie-

programma *ÉénVandaag* (AVRO/TROS, 4-10-2006).

De commissie besluitvorming stemmachines constateerde dat het departement van BIZA in de jaren 1965-2006 het dossier stemmachines/-computers onvoldoende op waarde had geschat. Actualisering van wet- en regelgeving was achterwege gebleven door het ontbreken van ambtelijke én politieke sturing. Dit terwijl de Kiesraad in zijn rol als adviescollege in de periode 1999-2006 meermaals gewag had gemaakt van de noodzaak procedures te herzien. Daarnaast bleek er sprake van een teveel aan onderling vertrouwen tussen overheid en leveranciers van stemcomputers. Zij hielden elkaar niet scherp voor wat betreft de eisen aan apparatuur én software. Een uitslagberekeningsprogrammatuur ontbrak, de broncode werd niet openbaar gemaakt en er was geen risico- en dreigingsanalyse voorhanden. Buitenlandse ervaringen en adviezen werden genegeerd. Voor de kiezer bleek er geen enkel moment van verificatie ingericht. Daardoor viel niet te ontkomen aan een publiek en politiek debat. Kritiek uit de samenleving op het

gebruik van stemcomputers met al zijn technische en procedurele tekortkomingen moest worden erkend; het stemgedrag kon worden 'afgetapt'. Daarmee kwam een van de basisprincipes van de democratie in gevaar: vrije én geheime verkiezingen! Voor gemeenten, waaronder Nieuwegein, had enkel het gemak van het gebruik van de stemcomputers geteld. Bijna alle gemeenten hadden tot 2007 in ieder stembureau één of meerdere stemcomputers geplaatst. Met de introductie van de stemcomputer in Amsterdam (2006) sloot de hoofdstad zich als een der laatste gemeenten aan, maar was in aanloop naar de Provinciale Statenverkiezingen (7-3-2007) een van de eerste die de oude stemprocedure weer uit de kast haalde. Na ruim 30 jaar gebruik van stemmachines/-computers, werd vanaf 2009 weer 'ouderwets' gestemd. In heel het land was het voorlopig gedaan met het gebruik van de stemcomputer en keerde het vertrouwde stemhokje, het papieren stembiljet én het rode potlood weer terug, ook in de gemeente Nieuwegein!

Herstemming

Bron: Secretariearchief van de gemeente Nieuwegein (1971-1990), invnr. 2245.

Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen op 19 maart 1986 werden in twee van de 28 stemdistricten Wijkersloot (in de r.k school 'Klimop') en Fokkesteeg-midden (openbare school 'De Botter') op-

nieuw fouten gemaakt bij de bediening van stemmachines. Daardoor verliep de verdeling van restzetels onjuist. Volgens de VVD-fractie werden twee stemmen ten onrechte toegekend aan het CDA. In stembureau 2 'Klimop', zo bleek achteraf, waren twee stemmen uitgebracht door één persoon omdat de stemmachine door een lid van het stembureau te vroeg was vrijgegeven, terwijl in stembureau 19 'De Botter' één stem teveel was uitgebracht. Het stembureau nr. 2 verklaarde dat een aanzienlijk aantal stemgerechtigden moeilijkheden had met de bediening van de knoppen en dat vaak de hersteltoets moest worden ingedrukt. De oude raad besloot vervolgens vier kandidaat-raadsleden niet toe te laten tot de nieuwe raad; zij belandden in de 'wachtkamer'! Op 29 april 1986 werden dan ook slechts 27 van de 31 personen geïnstalleerd. In de lokale pers werd het collectief van raadsleden zelfs als 'noodraad' getypeerd!

Uiteindelijk vond de herstemming plaats op 21 mei, gelijktijdig met de verkiezingen voor de Tweede Kamer. In de ge-

noemde stemlokalen maakten van de aangeschreven 2.733 kiesgerechtigden slechts 1.917 opnieuw gebruik van hun stemrecht; 262 meer dan op 19 maart. Dit alles kostte uiteindelijk Talip Demiran, lokaal CNV-medewerker, zijn beoogd zetel voor het CDA, maar leverde de VVD het raadslid M.A.M. (Rien) van Lamoen op. Deze perikelen haalden zelfs de landelijke pers.

Installatie van de 4 nieuwe raadsleden in 1986 door burgemeester Harmannus (Mans) Flik (1925-2011). 5e van links J.H. (Jan) Remie. 7e van links G.N. (Riet) van der Nat, W.H.M. (Wil) Sluis, en daarnaast H.A. (Henk) Balvers.

Verkiezingen; militaire operatie met grote verantwoordelijkheid

“In december begon het wel weer te kriebelen”, vertelt John ten Heuvel, verantwoordelijk voor de logistiek bij de verkiezingen. John is sinds 2010 betrokken bij de organisatie van alle tien de verkiezingen die de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden. Samen met het team Burgerzaken, openbaar domein en enkele honderden vrijwilligers maakt hij het mogelijk dat wij gebruik kunnen maken van ons democratisch recht; ons stemrecht.

John ten Heuvel met Wilma Viergever voor container met stembokjes.

Voor de komende gemeenteraadsverkiezingen in maart 2018 begon het allemaal in oktober met het aanschrijven van de locaties voor mogelijke stembureaus. Daarbij is een goede spreiding over de stad belangrijk en worden bij een hoge

opkomst soms twee stembureaus op één locatie ingericht. Op zich is die opkomst lastig te voorspellen omdat je overal in de stad mag stemmen en niet verplicht bent naar het stemlokaal welke op je stemkaart staat te gaan.

De hele voorbereiding valt onder de afdeling Stadswinkel, team Burgerzaken. John: “Een paar mensen krijgen ieder 9 of 10 stemlocaties onder zich en regelen de verdere afstemming. Het voelt als een militaire operatie met grote verantwoordelijkheden. Wat niemand wil is dat er zaken mis gaan, waardoor het stemmen in het gedrang komt of je gemeente negatief in de pers. Het is dan ook een heel fijn gevoel als alles goed verloopt.”

In november en december begint het werk. De opdracht wordt aan de leverancier van de tegenwoordig voorbedrukte borden gegeven. Voor de medewerkers van Openbaar Domein is het daarmee een stuk simpeler geworden. Ze hoeven ze enkel nog maar te plaatsen. En er hoeft door de partijen niet meer geplakt te worden. Sommigen vinden dat jammer, maar velen niet. Op de Gemeenteraadsverkiezingen ligt alles voor verkiezingen achter

slot en grendel opgeslagen in zeecontainers en koffers.

In oktober start ook het werven van stembureauleden. Nu zijn dit er meer vanwege de dubbele verkiezingen; 5 in plaats van 4 incl. voorzitter en vicevoorzitter. Zij moeten allemaal via e-learning een test doen. De stembureauleden krijgen een vergoeding voor hun zware werk. Hun dag duurt van 07.00 tot veelal na middernacht.

Voorafgaand aan de Gemeenteraadsverkiezing wordt voor vier jaar een hoofdstembureau met 5 leden ingesteld. Het hoofdstembureau treedt ook op als centraal stembureau. De burgemeester is de voorzitter. De plaatsvervangend voorzitter en andere leden worden door het

Jeffrey (25jr): gevoel van een 'thuiswedstrijd'

Jeffrey begon op zijn 16de als stemmenteller op het stembureau bij JSV Nieuwegein. "Het was voor mij een bijbaantje, maar ik vond het ook erg leuk en interessant om mee te helpen. Hierdoor heb ik meer over de politiek geleerd. Nu ben ik al enkele jaren bij alle verkiezingen actief als stembureaulid en voorzitter.

Het is leuk om contact te hebben met de 'kiezers'! Soms zijn het bekenden uit de wijk, maar vaak ook ouderen en

alleenstaanden, die graag een "praatje" willen maken.

Ik vind het vooral belangrijk dat iedereen, jong, oud, allochtoon of autochtoon al dan niet zijn stem kan uitbrengen. Dat is vrijheid!

Jeffrey is niet erg bekend met de lokale politiek. "Ik weet wel wie onze burgemeester en wethouders zijn. Maar met een relatie, baan, sport en andere verplichtingen, is het lastig om "actief bij te houden" wat er speelt. Het is veel gemakkelijker als het via de televisie of op social media, voorbij komt.

De lokale politici zouden via social media of vlogs jongeren kunnen vra-

gen wat er onder hen leeft en speelt! Het gesprek met de jongeren zelf is belangrijk! Laat jongeren zien wie de gezichten in de Nieuwegeinse politiek zijn en wat zij voor jongeren kunnen betekenen!

Gemeenteraadsverkiezingen onderscheiden zich volgens Jeffrey een beetje van andere verkiezingen. "Vooral tijdens de verkiezingsavond op het gemeentehuis staan alle gezichten van de lokale politici op spanning en voelt het alsof je middenin een "thuiswedstrijd" zit, in afwachting van de prognose!"

Chris Kerkhof: "Lange dag als het regent"

Het teamwerk is wat Chris Kerkhof (81jr) aanspreekt waar het zijn werk voor het stembureau in Jutphaas betreft. Al vele jaren geniet hij van zijn samenwerking met Ton Sleurink, de voorzitter van het stembureau op Kerkveld. Ook zijn vrouw Lenie schoof verschillende keren aan als gewoon lid van het stembureau.

*Chris Kerkhof hoopt op een hoge opkomst bij zijn stembureau.
(Foto: Renée Blom)*

Chris Kerkhof heeft zich ook voor de komende gemeenteraadsverkiezingen weer aangemeld als stembureaulid. "Ik kreeg tot mijn verbazing deze keer een telefoontje of ik het gezien mijn leeftijd nog wel aan kan. Ik voorzie geen problemen, omdat ik zo langzamerhand precies weet waar ik aan begin. En veel zwaarder dan de Tweede Kamerverkiezingen zal het toch niet worden. Toen had ik, net als iedereen trouwens, vooral tijdens het tellen wel af en toe een zweetdruppeltje op mijn voorhoofd. Er deden zoveel partijen mee, dat het lastiger was om die enorm lange stembiljetten te tellen. Dat was echt vreselijk, want als je één stem mist, dan kun je weer helemaal opnieuw beginnen. Wat dat betreft mogen de stemmachines van mij meteen weer terugkomen. Druk op de knop en de uitslag kwam er zo uitrollen."

Kerkhof vindt het echt leuk om te doen en dat heeft ook alles te maken met Ton Sleurink. "Ton houdt van uur tot uur precies bij wat er allemaal gebeurt. Dat maakt het spannend, zeker als je veel aanloop hebt. Ik heb de stemplicht nog meegemaakt, maar

sinds die losgelaten is, is de opkomst minder geworden. De opkomst is niet goed te voorspellen, maar als de zon schijnt dan weet je in ieder geval zeker dat het een betere dag wordt, dan wanneer het regent. Dan kan de dag erg lang duren."

Behalve de samenwerking met de andere stembureauleden, zorgen ook anderen dat er een goede sfeer is. "We hebben altijd een pot snoep op tafel staan voor de kinderen. Ik vind het goed als ouders kinderen laten zien dat stemmen belangrijk is."

Lenie Kerkhof doet nu niet meer mee: "Ik hoefde als laatste achter de tafel er alleen maar op toe te zien dat het stembiljet ook daadwerkelijk in de bus werd gedaan. Dat vond ik saai werk om te doen. De vele bekenden die je op zo'n dag weer even spreekt, waaronder de vrouwelijke postbode, die ons jarenlang verwende met een grote doos snoep, zorgden ervoor dat ik het toch jarenlang heb volgehouden."

college van burgemeester en wethouders benoemd. Het hoofdstembureau stelt de stemtotalen vast en het centraal stembureau de verkiezingsuitslag

Ook heeft het team verkiezingen burgerzaken en het centraal stembureau veel werk rondom de inlevering van de kandidatenlijsten en ondersteuning politieke partijen.

De dag voor de verkiezingen worden de stembureaus ingericht. De stemhokjes, stembussen, proviandtassen gaan naar de locatie. Bij de inrichting wordt vooral gelet op het waarborgen van het stemgeheim. De bussen worden op de locatie tot de volgende ochtend in afgesloten ruimte geplaatst.

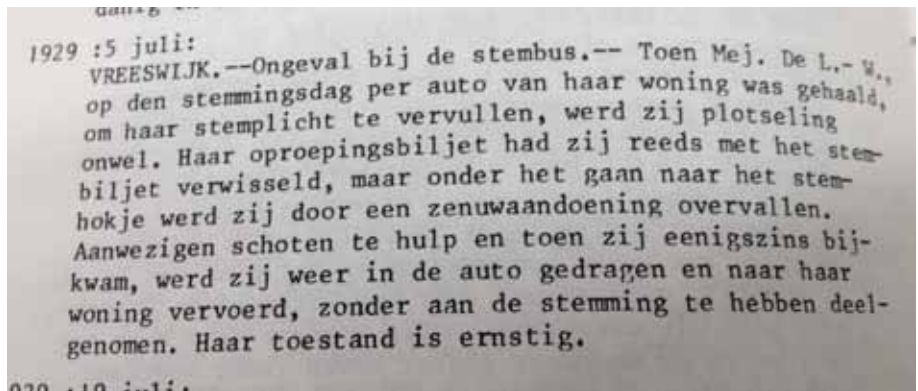
Op de verkiezingsdag halen de voorzitters hun koffer en 300 stembiljetten op. De overige stembiljetten worden later die ochtend gebracht. In de koffer zitten o.a. voor ieder stembureau twee proces-verbaal; één voor het referendum en één voor de gemeenteraadsverkiezingen en het ROS (Register Ongeldige Stempassen).

Bron: Nieuwsblad van het Noorden
30 november 1972

In dit register staat precies of mensen gemachtigd zijn of dat ze helemaal niet mogen stemmen.

"Het is een spannend moment of alle voorzitters op tijd zijn", vertelt John. "Daarna is het nog spannend of alle locaties ook echt toegankelijk zijn voor de stembureauleden. Daarna begint er een zware, maar vooral lange dag. Soms zijn

Bron: J. Schut 'Vreeswijk in het nieuws 1920-1944'

ze pas na 02.00 uur thuis. Gelukkig hebben we een redelijk vaste groep van inmiddels ervaren voorzitters."

Het tussentijds openen van een stembus is niet toegestaan. Een man wilde enkele jaren geleden, na zijn stembiljet in bus te hebben gegooid, een geintje uithalen. Hij sloeg de beugel op de bus dicht, om zo zijn vrouw te belemmeren te stemmen. Het slot was echter niet geblokkeerd waardoor bus op slot sloeg. Er moest een nieuwe stembus gehaald worden, voordat mensen weer konden stemmen.

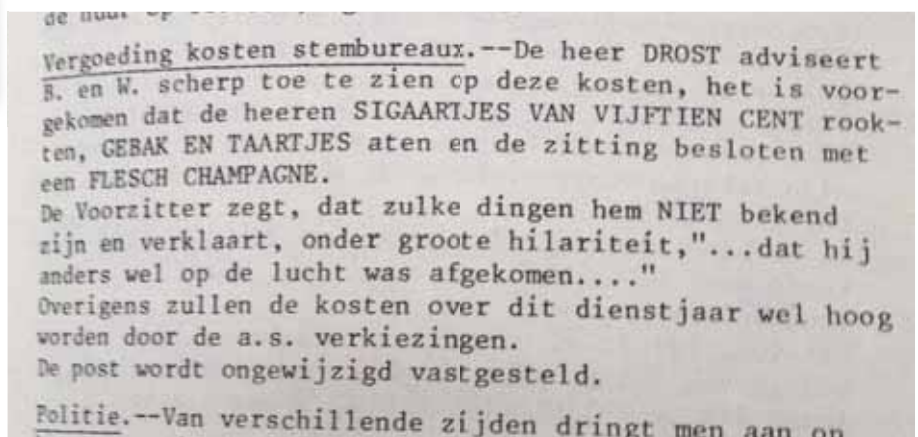
De tellers komen erbij na het sluiten van de stembureau's om 21.00 uur. "Het tellen is trouwens openbaar, maar er komt zelden iemand kijken", aldus John.

De bussen worden op locatie geleegd. Het tellen voor het referendum is makkelijk omdat het alleen om een ja of nee gaat. Het tellen van de biljetten voor de gemeenteraadsverkiezingen moet tot op kandidaatsniveau kloppen.

Na het tellen brengen de voorzitter en vicevoorzitter hun koffer, de biljetten (in verhuisdozen) en het procesverbaal met daarin de uitslagen naar het Stadhuis. Daar wordt alles in ontvangst genomen. Mensen van burgerzaken controleren het proces-verbaal. Als het proces-verbaal niet klopt moet er opnieuw geteld worden. Alle bescheiden worden in het Stadhuis in afsluitbare containers met een inhoud van 600 liter weggeborgen en na 3 maanden vernietigd.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen worden 's avonds en de volgende ochtend de uitkomsten op kandidaatsniveau per stembureau op een aantal stand-alone computers door medewerkers twee keer ingevoerd in de ondersteunende software verkiezingen van het Ministerie. Als beide invoeren gelijk zijn, gaat het hieruit gekomen verzamel proces-verbaal ter vaststelling en ondertekening naar het gemeentelijk centraal stembureau.

De dag na de verkiezingen worden alle spullen als stemhokjes etc. overal opgehaald en weer tot de volgende verkiezingen achter slot en grendel op de Gemeentewerf in een container opgeslagen.

Bron: J. Schut, 'Jutphaas in het Nieuws (1920-1929)'.

Burgemeester hoeder van de democratie

Als je kinderen uit de groepen 4 tot en met 8 vraagt wie er de baas is in onze stad, dan antwoordt het merendeel "De burgemeester". Slechts enkelen geven het goede antwoord, namelijk de gemeenteraad. De burgemeester is o.a. de voorzitter van de Raad en heeft de taak er over te waken dat de gekozen volksvertegenwoordigers optimaal hun werk kunnen doen. Daarmee zou je hem de lokale hoeder van de democratie kunnen noemen.

Op 6 september 1923 brengen schoolkinderen voor het Jutphase stadhuis een serenade aan koningin Wilhelmina vanwege haar 25-jarig regeringsjubileum. Burgemeester Constant Erzeij neemt de felicitaties van de inwoners in ontvangst.

Het foute antwoord van veel kinderen, en trouwens ook van veel volwassenen, is niet zo heel vreemd omdat de burgemeester vaak optreedt namens de gemeenteraad of namens de inwoners van de stad bij belangrijke gebeurtenissen, bijv. als hij een bezoek brengt aan mensen die 50 jaar getrouwd zijn of als hij Sinterklaas ontvangt namens de hele stad. Hij is het gezicht van Nieuwegein!

Het ambt van burgemeester heeft een enorme ontwikkeling doorgemaakt, die in grote mate gelijk loopt met de ontwikkelingen in steden en dorpen. In de 13de eeuw wordt er al melding gemaakt van burgemeesters in Dordrecht. Heel lang hadden steden vaak meerdere burgemeesters omdat zij veelal een deel van de stad vertegenwoordigden. Ook was het een onbezoldigde functie. Pas in jaren 30 van de 20ste eeuw werd het inkomen van burgemeesters betaald uit gemeenschapsgeld.

Nadat Napoleon beslissend was verslagen tijdens de Slag bij Waterloo, kon Nederland zich in 1814 richten op het herstellen van de politieke orde. Op 29 maart 1814 werd de nieuwe grondwet van kracht. De macht van het stedelijk bestuur nam weer toe. Maar de steden

hadden nog steeds meerdere burgemeesters. Zo kreeg bijvoorbeeld Amsterdam in 1816 een president-burgemeester, drie burgemeesters en zesendertig raadsleden. In 1824 kregen alle steden en dorpen één burgemeester, wethouders en een raad. De huidige burgemeesters en de huidige gemeenten vinden hun oorsprong in de grondwet van 1848 en de Gemeentewet van 1851. Vanaf toen werd de burgemeester door de Koning benoemd en ontslagen.

Voor de Tweede Wereldoorlog was de burgemeester een magistraat, burger-vader en handhaver van het gezag en daarmee de baas van de veldwachter. Hij beschermde de openbare orde en de goede zeden. Hij vertegenwoordigde vooral de elite.

De burgemeester was herkenbaar omdat hij vaak in jacquet en met ambtsketen over straat liep. Burgemeesters die genoeg vermogen hadden, beschikten ook over een ambtskostuum met degen, zoals burgemeester Eduard Constantijn Erzeij van Jutphaas; zijn familie had ook een militaire achtergrond.

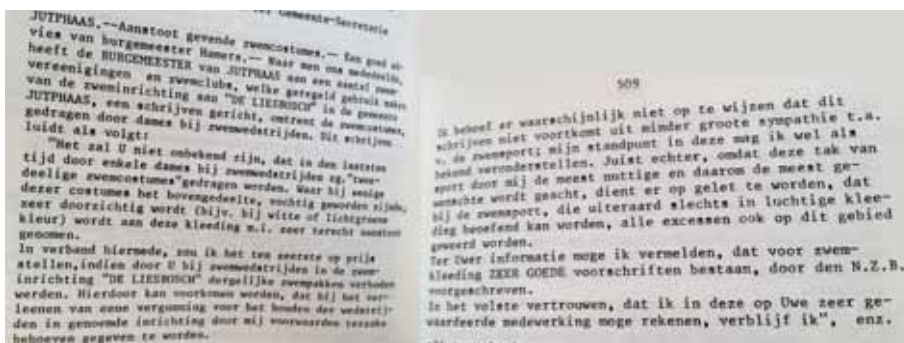
Het werk van de burgemeester binnen het stadhuis bleef in de 19de en begin 20ste eeuw veelal beperkt tot het tekenen van stukken. De meeste burgemeesters riepen de gemeenteraad en het College van B&W ook zo weinig mogelijk bij elkaar. Zij hoefden toch enkel besluiten te nemen over de voorstellen van de burgemeester. In zijn rol van burgervader hielden burgemeesters spreken en waren zij ook

daarbuiten makkelijk aanspreekbaar. Omdat gemeenten toen nog niet over een groot ambtelijk apparaat beschikten, ging de burgemeester vervolgens zelf op zoek naar oplossingen voor de aangedragen problemen door zijn 'onderdanen'.

Na de Tweede Wereldoorlog veranderden de lokale taken voor de burgemeester met de verdere uitbreiding van de verzorgingsstaat. De rol van wethouders kreeg ook veel meer inhoud. En de bemoeienis vanuit het Rijk werd groter en vanuit de kerken kleiner. Daardoor ontstond er een grotere behoefte onder burgemeesters om contact met elkaar te hebben. Dit leidde in 1955 tot de oprichting van het Nederlands Genootschap van Burgemeesters (NGB). Dit genootschap had tot doel een bijdrage te leveren aan de waarde en het gezag van het ambt.

In de jaren zestig van de vorige eeuw werd de roep om democratisering groter. In 1969 kreeg de burgemeester de plicht zich te verantwoorden aan de Raad over de openbare orde. Ook nam vanaf 1972 de invloed van de gemeenteraad op de keuze van de burgemeester toe. Vanaf de jaren '80 mag de Raad zich uitspreken over een herbenoeming door de Commissaris van de Koning(in).

Met de toegenomen betekenis van de media, de komst van (soms populistische) lokale partijen en de invoering van het dualisme (2002), waardoor de rollen, taken en posities van de raad en het college zijn gescheiden, is het lokaal bestuur ruoeriger geworden. Waar de burgemees-

De burgemeester ziet toe op de zedelijkheid. (Bron: J.Schut, Jutphaas in het Nieuws' (1920-1929), p.508-509)

ter voor de oorlog vooral een magistraat was, werd hij in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog bovenal manager en na de democratisering van de jaren '60 de teamleider. Daarbij vindt er sinds de jaren '60 tot op heden de discussie plaats rond de gekozen burgemeester. Burgervaders en -moeders zijn sceptisch, zo blijkt uit een enquête van het TV-programma Nieuwsuur (okt. 2017) onder 237 burgemeesters. Slechts één op de tien van de bevroegde burgemeesters is er voor. Tweederde wil de benoemingsprocedure houden zoals zij is.

Vreeswijk

Het dorp Vreeswijk telde vanaf het begin van de 20ste eeuw tot 1971 zeven burgemeesters.

Burgemeesters Vreeswijk vanaf 1917

1895-1919	R.M van den Berg van Saproea
1919-1925	J.J.P.C. van Kuijk
1925-1945	jhr J. C. Mollerus
1945-1946	W.H. baron Taets van Amerongen (waarnemend)
1946-1963	jhr L.E. de Geer van Oudegein
1964-1968	F.J.H. Schneider
1968-1971	G.B. Pellikaan (waarnemend)

De langstzittende burgemeester was jonkheer J.C. Mollerus. Hij overleed in Haarlem op 1 maart 1965 en ligt op het algemene kerkhof in Vreeswijk begraven.

Burgemeester Mollerus

Mollerus kreeg in zijn ambtsperiode met een paar zware ontwikkelingen te maken. In 1925 voorzag hij dat veel ondernemers in Vreeswijk een moeilijke tijd tegemoet zouden gaan door de komst van de buiten het dorp gelegen Prinses Beatrixsluis.

“Het ziet er ongunstig uit voor Vreeswijk doch laten wij hopen, dat het stervende stadje nog eens bijtijds een industrie-injectie krijgt die het er bovenop zal helpen”, verklaarde Mollerus.

In 1935 was Mollerus betrokken bij de aanhouding van twee communistische Duitse spionnen. Zij werden betrappt terwijl zij tekeningen maakte van Fort Vreeswijk. De beide heren uit Berlijn en Breslau werden uiteindelijk veroordeeld tot een gevangenisstraf van 4 weken.

Utrechtsche Courant meldt aanhouding

“De arrestatie geschiedde op aanwijzing van den fortwachter van het Fort Vreeswijk, den heer C.H. Hafels. Een van beide als heeren gekleede personen maakte een tekening van de plaatselijke situatie. De fortwachter waarschuwde aanstonds den burgemeester. Deze begaf zich met den veldwachter Van der Scheer naar de plaats, waar de beide heeren zich ophiielden. Den burgemeester arresteerde beide personen en nam hen mede naar het bureau van politie, waar zij van des morgens 11 uur tot des namiddags 5 uur aan een scherp verhoor werden onderworpen.”

Veel burgemeesters bleven in onze regio na het uitbreken van Tweede Wereldoorlog op hun post om te voorkomen dat een aanhanger van de Nationaalsocialistische Beweging in Nederland (NSB) het gemeentebestuur zou overnemen; zo ook Jhr. J.C. Mollerus in Vreeswijk en mr. J.M.M. Hamers van Jutphaas.

De vijandelijke aanval in de meidagen van 1940 memoreerde de Vreeswijkse burgervader als volgt:

“Dank aan God, dat hij de gemeente Vreeswijk, die ons zoo na aan 't hart ligt, heeft willen sparen voor oorlogsrampen. Alle Vreeswijkers hebben hun have en goed tot op heden hier ongeschonden mogen behouden op één enkele woning na. Voor zoover bekend zijn al de militairen uit Vreeswijk, levend en ongewond

uit den strijd te voorschijn gekomen. Omtrent eenigen leeft men nog in ongerustheid. Eén achtenswaardige ingezetene en vader van drie kinderen is voor zeer kort met een schip op een mijn geloopt en is ten gevolge daarvan om het leven gekomen.”

Na de roerige eerste oorlogsdagen (1940) kwam het gewone leven -voor zover mogelijk- weer op gang. De grote aandacht van de Duitse bezetter voor de strategische ligging van het sluisencomplexen en de brug over De Lek zorgden ervoor dat het Vreeswijks verzet vaak in actie moest komen om onderduikers te herbergen, maar ook om geallieerde piloten verder te helpen op hun vluchtroute naar de vrijheid. Er vielen daardoor meerdere oorlogsslachtoffers onder de bevolking. Mollerus haalde dan ook opgelucht adem toen op maandagmorgen 7 mei 1945 omstreeks half elf, de Canadese tanks via het Beatrixsluisencomplex Vreeswijk binnenrolden.

Burgemeester jhr L.E. de Geer van Oudegein verhuisde met zijn gezin van het kasteel Oudegein op Jutphaas grondgebied naar een nabij gelegen bijgebouw op Vreeswijks grondgebied.

Na de oorlog worstelde Vreeswijk nog steeds met het gegeven dat veel minder schippers het dorp bezochten. De mid-denstand had het zwaar. Sommigen probeerden hun omzet te behouden door met scheepjes gevuld met levensmiddelen naar de schippers toe te varen. Het college van B&W bleef zich inzetten op meer bedrijvigheid aan de wal.

Jutphaas

Na de inval van de Fransen in 1795 werden de dorpsgerichten van het Overeind en Nedereind samengevoegd en ontstond de gemeente Jutphaas (1812). Pas in 1825 kreeg zij haar eerste burgemeester, de heer Isaac Schalijs.

Burgemeesters van Jutphaas vanaf 1917

1914-1925	E.C. Erzeij (tevens burgemeester van Oudenrijn)
1925-1957	J.M.M. Hamers
1957-1971	Th. baron de Smeth van Deurne

Het dorp Jutphaas deed vanaf 1917 langer met zijn burgemeesters dan Vreeswijk. Hier vervulden slechts drie heren het ambt.

Uit de bronnen die ten grondslag liggen aan dit artikel ontstaat het beeld dat het er in de gemeenteraad van Jutphaas een stuk roeriger aan toe ging dan in de vergaderingen in Vreeswijk. Burgemeester Erzeij kreeg bijvoorbeeld in 1925 te maken met bijzonder roerige en voor het grootste deel openbare vergaderingen rond het ontslag van de gemeentesecretaris. Raadslid Drost verweet de burgemeester te lang onder druk van de gemeentesecretaris te hebben gezeten, waardoor meerdere mensen schuldig zouden zijn aan de wanprestaties van de secretaris. Daarna volgde een discussie of de raadsvergadering niet gesloten moest worden en voortgezet moest worden als een gewone openbare vergadering. Uiteindelijk liepen de emoties zo hoog op dat de veldwachter werd opgedragen de gemeentesecretaris ter vergadering te roepen. Toen de veld-

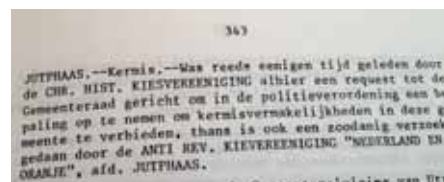
wachter iets later meldde dat de secretaris vanwege het late uur niet meer kon komen, was de raad verbluft. Anno 2018 zou het ondenkbaar zijn het functioneren van een ambtenaar in een openbare raadsvergadering te bespreken.

Al vrij snel na het aantreden van burgemeester Hamers in 1925 waarschuwde hij de gemeenteraad dat het niet om het praten, maar om opschieten en zaken doen ging. Dit had niet alleen te maken met hoe de vergaderingen verliepen, maar ook met de al eerder in 1923 ontstane financiële tekorten van bijna 50.000 gulden (koopkracht van € 369 069.54 in 2016!), die ten tijde van zijn aantreden nog niet geheel waren weggewerkt. In 1926 zette Hamers zich in om onrust onder het personeel van de Steenfabriek De Liesbosch weg te nemen. Een staking werd daarvoor snel opgeheven. Om de veiligheid op het platteland te vergroten, introduceerde Hamers samen met IJsselstein een Nachtelijke Politiedienst.

Ook de burgemeester van Jutphaas kreeg kort na het uitbreken van WO2 te maken met een stroom van ruim vierduizend vluchtelingen uit Veenendaal. Het gemeentebestuur zorgde voor voedsel en onderdak van de vluchtelingen, hoofdzakelijk bij boeren. Dat kostte wel enige voorbereiding aangezien Jutphaas slechts enkele uren van te voren was gewaarschuwd.

Na de oorlog kregen burgemeester Hamers en zijn opvolger De Smeth van

Deurne het regelmatig aan de stok met hun grote buurgemeente Utrecht. Of het nu om de overlast van kermis op de grens van Jutphaas en Utrecht ging, of om de tolleren in Vreeswijk en Jutphaas, waarvan Utrecht de gelden incasseerde, of om het begeleiden van potentiële 'voetbalhooligans' over hun grondgebied. Het vergde veel van de burgemeesters om deze dossiers goed af te handelen.

De Kermiskwestie (Bron: J. Schut, 'Jutphaas in het Nieuws' (1920-1929), p.343)

Nieuwegein

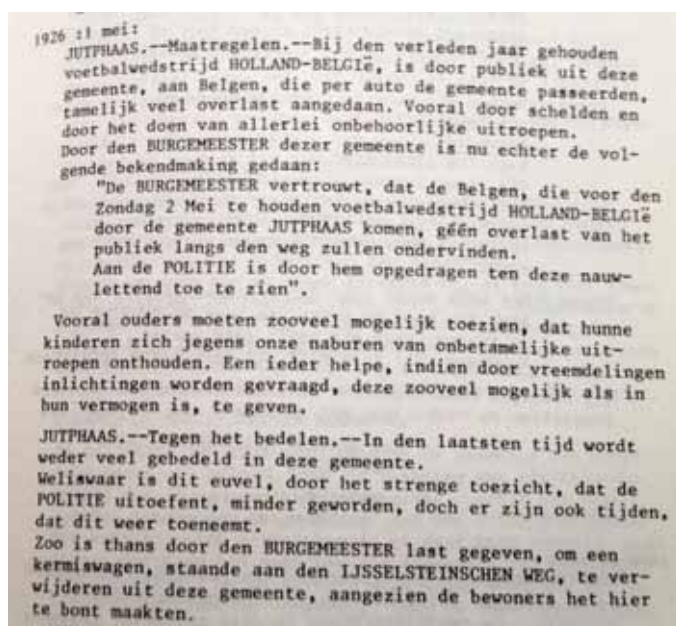
Op 1 juli 1971 werden Vreeswijk en Jutphaas samengevoegd. Al 5 jaar eerder waren er besprekingen gestart tussen de colleges. Burgemeester De Smet van Jutphaas bleef burgemeester tot de samenvoeging. Zijn Vreeswijkse collega Schneider, nam een benoeming aan in Leusden. Daardoor kwam er nog korte tijd een waarnemend burgemeester. In 1971 werd F.J. Hermesen de eerste burgemeester van Nieuwegein.

Burgemeesters van Nieuwegein

1971-1978	F.J. (Frans) Hermesen - KVP
1978-1979	W.A. (Willem) Fibbe - ARP/CDA (waarnemend)
1979-1990	H. (Mans) Flik - PvdA
1990-2000	J. (Jan) Laan - PvdA
2000-2011	C.M. (Cor) de Vos - PvdA
2011-heden	F.Th.J.M. (Frans) Backhuijs - VVD

In hoog tempo werd het ambt van burgemeester na de Tweede Wereldoorlog complexer. Het is behalve een ambt nu ook een vak met veel meer inhoud. Daarbij wordt van de burgemeester verwacht dat hij boven de partijen staat, ondanks dat ze tegenwoordig meestal wel uit een politieke partij afkomstig zijn. Behalve burgemeester is hij ook voorzitter van de gemeenteraad, voorzitter van het college en burgervader voor de inwoners. Behalve dat de burgemeesters tot in het eerste decennium van de 21ste eeuw bezig waren met het bouwen van de nieuwe stad, kregen zij in toenemende mate te maken met mondiger inwoners. Daarnaast is in de laatste decennia regionale samenwerking met andere gemeenten steeds belangrijker geworden.

In 1979 werd Mans Flik benoemd. In het dagblad Trouw zei hij er in 1995 het

Voetbalhooligans en bedelarij (Bron: J. Schut, 'Jutphaas in het Nieuws', 1926 (1920-1929))

Burgemeester Mans Flik in 1984

volgende over: “Toen ik daar begon, had Nieuwegein 12.000 inwoners en met de jaren zijn daar 48.000 vreemdelingen bijgekomen. Samen moeten ze een nieuwe gemeenschap vormen en dat gaat soms wat moeizaam.” Bij zijn overlijden noemde zijn partij, de PvdA, hem een herkenbare oorspronkelijke socialist, lokaal

bestuurder in hart en nieren en belangrijk bouwer voor Nieuwegein. Volgens velen ging er een markant en zeer sociaal voelend persoon heen.

Burgemeester Jan Laan vond het jammer dat door zijn vertrek in 1990 hij het slaan van de eerste paal voor het nieuwe Stadshart moest missen. Iets waar hij gedurende zijn hele ambtsperiode mee bezig was geweest. Hij had ook één wens voor de stad: “Het ‘wij-gevoel’ begint zo langzamerhand te komen in Nieuwegein. Een professionele voetbalclub, mits die in de eerste of eredivisie speelt, kan daar zekere toe bijdragen.”

Het was Cor de Vos die de eerste paal voor het Stadshart wel mocht slaan. Bij zijn afscheid gaf hij aan met een goed gevoel terug te kijken op het feit dat ondanks de economische crisis, het toch was gelukt door te gaan met de realisatie van het nieuwe Stadshart. Ook zette hij zich in ten behoeve van de grote Roma-gemeenschap. En het wijkgericht werken deed zijn intrede, waarmee een eerste aanzet werd gegeven om inwoners meer te betrekken bij de ontwikkelingen in hun wijk.

We leven in een veranderend tijdsbeeld, waar inwoners steeds meer betrokken willen zijn bij de besluiten, vooral over hun directe leefomgeving. Onze huidige burgemeester heeft van de raad de opdracht gekregen om trekker te zijn van de bestuurlijke vernieuwing, waardoor de invloed van inwoners vergroot wordt. Een hele uitdaging in een tijd waarin sociale media een steeds nadrukkelijker en vaak negatieve rol spelen bij de meningsvorming van mensen. De in oktober 2016 actief geworden raads werkgroep Bestuurlijke Vernieuwing heeft sindsdien al de eerste belangrijke stappen gezet. Zo kunnen direct betrokkenen, maar ook andere belangstellenden, bij een bepaald onderwerp tijdens de commissievergaderingen, die vooraf gaan aan de raadsvergaderingen, nu aanschuiven en meepraten op basis van gelijkwaardigheid met de raadsleden en commissieleden.

Dit artikel laat zien hoe de ingrijpende en ontwikkelingen vanaf de 19de eeuw tot in de 21ste eeuw er voor hebben gezorgd dat het ambt van burgemeester ingrijpend is veranderd. Voor iedere burgemeester bleef één centrale opdracht hetzelfde, de kunst om ‘feeling’ te houden met zijn stadsgenoten. In de optiek van dit artikel over de functie van de burgemeester is de enige nog te verwachten en wellicht te wensen noviteit, een vrouwelijke burgemeester; maar dat zal nog wel even duren met een burgemeester, die zich met ziel en zaligheid inzet voor onze gemeente: Nieuwegein!

Koningin Juliana wordt op 30 mei 1972 door burgemeester Hermsen voorgesteld aan het college van B & W. V.I.n.r. Koningin Juliana, burgemeester Hermsen, wethouder Arie van Heiningen, C. de Kievit, G. Swaan en J.A.F. van Osch.

Burgemeester Fibbe

Burgemeester Laan

Burgemeester De Vos

Burgemeester Backhuijs

Jongeren en politiek geen natuurlijke combinatie

In Nieuwegein wordt veel gedaan om de betrokkenheid van jongeren bij de politiek te vergroten. Groepen uit het basisonderwijs bezoeken het Stadhuis of maken zoals in oktober 2017 tijdens de Roefeldag kennis met de politiek. Ook Prodemos geeft regelmatig kennismakingslessen voor leerlingen uit het voortgezet onderwijs in het Stadhuis. Tot enkele jaren geleden kende de gemeenteraad ook nog het JongerenAdoptiePlan (JAP), waarbij zij een tijd mee konden lopen bij een fractie. Tegenwoordig zijn er nog maar enkele fracties die jongeren de kans geven om gedurende een korte tijd kennis te maken met de politiek. Jongeren doen dit nu bijvoorbeeld door hun maatschappelijke stage bij een fractie te lopen. Maar ook wordt hen steeds vaker gevraagd mee te denken over plannen in de stad.

Zo af en toe laten kinderen en jongeren van zich horen als zaken anders moeten, zoals dit protest tegen de sluiting van bouwspelaanbouw in ong. 2005.

Monique de Beer geeft uitleg op de Roefeldag 2017 samen met collegeraadslid Renée Blom en onder het toezicht oog van de wethouders Stekelenburg (SP) (li) en VVD-er Gadella (re) achter de colleegetafel.

De leeftijd waarop jongeren soms enige interesse gaan tonen in de politiek, wordt vaak bepaald door de leeftijd waarop zij voor het eerst mogen stemmen. Die leeftijd is de afgelopen ruim honderd jaar regelmatig veranderd. Zo werd in 1887 het kiesrecht toegekend aan mannen van 23 jaar en ouder. In 1894 mochten voor de Tweede Kamer mannen van 25 jaar en ouder stemmen, die in het voorgaande jaar een aanslag in de directe belastingen hadden gekregen en die ook hadden betaald. In 1917 werden de voorwaarden enigszins versoepeld. Alle in Nederland woonachtige mannen met de Nederlandse nationaliteit vanaf 25 jaar kregen het kiesrecht. In 1919 mochten ook vrouwen

stemmen. Daarna duurde het tot 1946 toen de leeftijd voor iedereen werd verlaagd naar 23 jaar. Verdere verlagingen volgden: in 1965 naar 21, in 1972 naar 18 jaar.

Josephine op stage bij GL

Josephine Lely (13) vindt politiek superleuk (Eigen foto)

Tijdens de MaS Stagemarkt 2017 kreeg de 13-jarige Josephine Lely allerlei flyers in handen van organisaties waar ze haar maatschappelijke stage zou kunnen lopen. Josephine doet Mavo/Havo op het Oosterlicht College. Zij koos er voor haar stage te lopen bij de fractie van GroenLinks.

“Ik vind politiek heel erg leuk”, vertelt Josephine enthousiast. “Dat is denk ik gekomen doordat mijn vader voor de PvdA in de IJsselsteinse gemeenteraad zat. Ik hielp altijd mee tijdens campagnetijd zonder te weten waarom ik eigenlijk in het rood gekleed aan voorbijgangers rozen uitdeelde. En toch vond ik het superleuk. Later ben ik me daar in gaan verdiepen. Ook houd ik van het voeren van discussies. Tijdens het avondeten hebben we het over allerlei onderwerpen. Zoals toen een donkere jongen werd aangehouden omdat hij in een dure auto reed. Was dat nu wel of geen racisme?”

Haar stage bij GroenLinks is nog niet afgelopen. Josephine verheugt zich er op om ook nog een raadsvergadering of zo bij te wonen. “Tijdens de fractievergadering heeft het me vooral positief verbaasd dat er bijvoorbeeld uitgebreid wordt nagedacht over de voor- en nadelen voor een nieuw aan te leggen fietspad. Ik dacht ‘Ooh, zo gaat dat dus’.”

GroenLinks sprak Josephine al voor haar stage meer aan dan andere partijen. “Mijn beeld is bevestigd dat GroenLinks heel goed nadenkt over het milieu. Als ik nu zou mogen stemmen zou ik zeker GroenLinks stemmen. Maar het lijkt me vooral superleuk om later zelf de politiek in te gaan. Mijn stage duurt nog enkele maanden, dus ik zou het super vinden als ik mee kan helpen met flyer en andere campagneacties.”

Het enige wat Josephine jammer vindt, is dat ze geen klasgenoten heeft die ook een stage bij de politiek wilden volgen. “De meesten zijn toch nog met hele andere zaken bezig. Ik ook, maar de politiek is er bij mij één van.”

Roelof de Wild, een snelle carrière

Na 13 jaar als geboren Nieuwegeiner politiek actief te zijn geweest nam hij op 21 september 2017 afscheid. (Foto: CDA)

Roelof de Wild
Geboren in 1982

2002: lid van het CDA
2003: CDA-bestuurslid en campagneleider
2008: Raadscommissielid Sociaal Domein
2010-2017: Gemeenteraadslid
2013: 'Politicus van het Jaar' (Nieuwegein Awards)
2014: Lijsttrekker en fractievoorzitter
2015: Wederom genomineerd voor 'Politicus van het Jaar'

Roelof was van jongs af aan geïnteresseerd in politiek en geschiedenis. Studeerde Maatschappelijk Werk en Dienstverlening en signaleerde al snel vele problemen in het leven van mensen.

"In 2002 was er sprake van een roerige politieke periode in Nederland met de moord op Pim Fortuyn en de opkomst van de LPF", vertelt Roelof. "Door deze gebeurtenissen werd ik aangespoord politiek kleur te bekennen. Van huis uit ben ik christelijk opgevoed en daar paste het CDA het beste bij." Roelof werd gelijk een actief lid. Hij hield zich eerst bezig met de bestuurlijke organisatie van de partij, volgde cursussen en deed mee met campagnes.

"Ik heb het altijd mooi gevonden in mijn eigen stad politiek actief te zijn en zo mee te denken over de inrichting en ontwikkeling van de stad. Nieuwegein is de stad waar ik letterlijk mijn eerste stappen heb gezet; zowel als kind als in de politiek. Ik vond het heerlijk om met zichtbare, herkenbare en tastbare thema's bezig te zijn en met mensen in gesprek te zijn."

Roelof (uiterst rechts) leidt in 2012 het Nieuwegeinse scholierendeбат.

Hij wilde aanspreekbaar zijn voor mensen en hun vertegenwoordigers.

Roelof is ook initiatiefnemer geweest van het Jongerenlintje, dat nu ieder jaar wordt uitgereikt. "Dit is voor mij een mooi "wapenfeit" waarmee er meer oog is voor de bijdragen van jongeren aan onze samenleving. Ik vind het heel belangrijk dat jongeren daarvoor de waardering krijgen die ze verdienen. En dat er niet alleen aandacht is voor de overlast die ze soms geven."

Roelof vindt het erg belangrijk dat jongeren zich betrokken voelen bij de politiek zodat ze mee kunnen denken en beslissen over hun leven en toekomst. "Jongeren zien de politiek vaak als iets voor "grijze oude muizen", maar dit beeld klopt niet", volgens Roelof. "Ik heb veel scholierendebatten geleid in Nieuwegein.

Daarbij merkte ik dat het voor jongeren vaak makkelijker is om met een jonge politicus in debat te gaan. Er komt dan sneller vertrouwen en jongeren kunnen elkaar makkelijker een spiegel voorhouden. Mijn advies aan politici om jongeren meer te bereiken, zou dan ook zijn: houd eerst je mond, luister, vraag door, sta naast ze en begin niet direct in "ambtelijke taal" te spreken."

Nine Kooiman stoomt snel door naar Tweede Kamer

Nine Kooiman
Geboren in 1980

2004-2008: bij SP Nieuwegein in verschillende functies; commissielid, raadslid, afdelingsvoorzitter, actieteam mee opgezet

2008: Fractiemedewerker Jeugd SP landelijk

Vanaf 2010: Lid Tweede Kamer SP

Nine studeerde voor Maatschappelijk Werk en Dienstverlening in Driebergen. Tijdens stages zag ze gezinnen die van het kastje naar de muur gestuurd werden. Ze kaartte de problemen aan bij leidinggevend en directies. Die verwezen haar door naar de politiek voor de oplossing van de problemen. Daarom besloot ze actief te worden in de politiek.

Tijdens een bijbaan in een Conferentiecentrum kreeg ze te maken met verschillende politieke partijen die daar

vergaderden. "Ik zag dat de SP de enige partij was die hun eigen "troep" na afloop opruimde", vertelt Nine. "Ze zeiden niet alleen sociaal te zijn maar gedroegen zich daadwerkelijk sociaal. Dit was voor mij de laatste aanleiding om voor de SP te kiezen."

Na haar studie verhuisde ze naar Nieuwegein en hier werd ze voor het eerst ook echt actief bij de SP. Tegelijkertijd was ze werkzaam in de Jeugdhulpverlening. Bij een bijeenkomst van de Provinciale Staten voor de vaststelling van het verkiezingsprogramma, hield Nine een voordracht waarin ze wijzigingsvoorstellen deed voor Jeugdbeleid. Agnes Kant kwam later naar haar toe en vroeg haar te solliciteren naar de functie van fractiemedewerker. "Ze gaf aan dat er altijd mensen uit de praktijk nodig waren. Zo werd ik in 2008 fractiemedewerker Jeugd van de landelijke SP en werd ik nog geen twee jaar later gekozen in de Tweede Kamer."

Tot op heden zit Nine in de Tweede Kamer. (Foto: SP)

Kooiman vindt het belangrijk dat jongeren vertegenwoordigd zijn in de politiek. "Jongeren maken een groot deel van de samenleving uit. Bovendien hebben zij specifieke belangen waar wij als politiek voor op moeten komen, zoals bijvoorbeeld met betrekking tot baanzekerheid. Zo komen jongeren momenteel veelal in flexbanen terecht, zonder veel zekerheden."

Om jongeren meer geïnteresseerd te krijgen zou het helpen als de debatten in "gewone" taal gehouden worden. "De taal is veelal te ambtelijk en technisch. Maar behalve dat is het ook erg belangrijk dat politici meer naar "buiten" gaan om te horen en zien wat er daadwerkelijk leeft onder de mensen en dus ook onder jongeren."

Gemeentehuizen in Nieuwegein

Een beknopt overzicht van gerechts- en gemeentehuizen

In deze bijdrage staan de recht- en gemeentehuizen in Nieuwegein centraal. In dit artikel zal worden ingegaan op enkele gebouwen waarin het bestuur van de voorlopers van de gemeenten, de gerechten, bijeenkwamen. Daarnaast zullen de gemeentehuizen van Jutphaas, Vreeswijk en Nieuwegein aan bod komen. In Jutphaas sprak men over het 'gemeentehuis', terwijl in Vreeswijk de term 'raadhuis' in gebruik was. Een aantal van deze (historische) gebouwen is min of meer tot op de dag van vandaag te bewonderen.

Gerechten

Rechthuizen waren meestal boerderijen of herbergen waarin ook een ruimte in gebruik was als gelag- en rechtskamer. Een groot verschil ten opzichte van de (latere) gemeentehuizen, die specifiek voor het bestuurlijk apparaat bedoeld waren.

De voormalige gemeente Jutphaas bestond tot 1795 uit de heerlijkheden of gerechten Nedereind van Jutphaas, Overeind van Jutphaas, Rijnhuizen, Het Gein en (Oost- en West-)Raven. Het Nedereind bestond gedurende de middeleeuwen uit meerdere gerechten. De heerlijkheid van het Overeind van Jutphaas werd in 1608 verkocht aan Nicolaas de Malapert en bleef vervolgens in handen van diverse leden van de familie De Malapert. In 1623 werd Louis de Malapert ook nog beleend met de heerlijkheid van het Nedereind van Jutphaas. Beide heerlijkheden waren nu in één hand maar bleven gescheiden omdat ze niet aan dezelfde instantie leenroerig waren: het Overeind was leenroerig aan het huis Loenersloot en het Nedereind aan het Sticht. Na het overlijden van Pieter de Malapert in 1806 werden de beide heerlijkheden op een openbare veiling verkocht aan Barthold de Geer en Isaac Schalijs. In hetzelfde jaar deed Isaac Schalijs afstand van zijn aandeel ten behoeve van Barthold de Geer. Beide heerlijkheden hadden hun eigen schepenen. De schout en de secretaris waren gemeenschappelijk. Na de afkondiging van het beginsel van de volkssoevereiniteit in 1795 werden de schouten uit hun ambt gezet en vervangen door een voorzitter. In artikel 87 van het reglement voor het departementaal bestuur van Utrecht uit 1802 werd bepaald dat de ambten van schout en gadermeester ten plattelande werden hersteld, zo mogelijk gecombineerd in één persoon.

Het Kerkveld is vanaf de middeleeuwen tot omstreeks 1600 het economisch

zwaartepunt en letterlijk middelpunt van het dorp Jutphaas. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het rechtshuis van het Nedereind van Jutphaas zich juist hier bevond. In de zuidwestelijke hoek van het Kerkveld, ter hoogte van de huidige huisnummers 59 en 60 stond een pand dat dienst deed als rechtshuis. Over de datering van dit pand is weinig bekend. Het pand had onder andere een kelder met cellenblok. Het gebouw was in 1967 in vervallen staat en is toen gesloopt.

Het (vervallen) rechtshuis op het Kerkveld te Jutphaas, jaren '50.

In het gerecht het Gein staan in de 17e en 18e eeuw niet meer dan zes (belastbare) boerderijen. Het gerecht wordt in 1802 opgeheven en wordt samen met het 'mini-gerecht' Rijnhuizen bij het Nedereind van Jutphaas gevoegd. In 1753 is sprake van 'een huyzinge [...] zynde van-

ouds een herberge' [...] aen de Geynbrug'. Als bijzonderheid wordt gemeld: vanouds gerechtshuis van 't Gein. Het huis, nu Geinoord 2, staat in de loop van de tijd als Geinhuis, Gerechtshuis (van 't Gein), Het Gein en Oudersvreugd bekend. Het behoorde toe aan Isaac Schalijs, de eerste burgemeester van Jutphaas, net als het recent gesloopte huis Voorzorg nabij de Doorslagsluis.

Het gerecht Galecop was een zelfstandig gerecht, voordat het in 1819 deel ging uitmaken van de gemeente Oudenrijn. Dit gerecht omvatte enkele tientallen boerderijen. Onder andere het huis De Kikvorsch 'zynde gereghuys' is in gebruik als gerechtshuis. Dit huis bevond zich op de plek van het huidige adres Galecopperdijk 11. Naast dit gebouw zijn de restanten van een woontorenachtig gebouw uit de 14e eeuw opgegraven. Mogelijk werd boerderij het Misverstand (daar waar de Galecopperdijk nu afbuigt bij de A12) ook gebruikt als gerechtshuis. In 1954 wordt Galecop bij de gemeente Jutphaas gevoegd.

In Vreeswijk wordt de bestaande situatie min of meer voortgezet. Het gerecht Vreeswijk wordt de gemeente Vreeswijk. Het gerecht was vanaf 1677 in eigendom van de stad Utrecht, dat het gerecht in de 16e al in onderpand kreeg. De Drost was de vertegenwoordiger van het stadsbestuur in Vreeswijk.

Raadhuis Vreeswijk

Het raadhuis op het Raadhuisplein dat tot 1971 in gebruik was bij de gemeente Vreeswijk was daarvoor al in gebruik als gerechtshuis. Uit onderzoek ten tijde van de sloop blijkt dat het gebouw een 17e eeuwse kern had met latere toevoegingen en een kelder. Een door sommigen veronderstelde relatie met het middeleeuwse blokhuis de Gildenborg kan gezien de datering worden uitgesloten. De eerste betrouwbare afbeelding dateert van omstreeks 1830. Waarschijnlijk is het

pand kort daarvoor met een verdieping verhoogd. In 1930 zijn er plannen voor nieuwbouw, dit gaat echter niet door. Wel wordt het verder relatief sobere gebouw uitgebreid met een portaal aan de hoofdingang. De raadszaal en ruimten voor het administratieve apparaat bevinden zich op de eerste verdieping. Ook het interieur is betrekkelijk sober en eenvoudig. Van 1971 tot 1976 is hier de afdeling Financiële Zaken van de gemeente Nieuwegein gevestigd.

In 1985-1986 wordt het gemeentehuis afgebroken en vervangen door nieuwbouw in enigszins vergelijkbare vorm. Het gebouw krijgt een woonbestemming.

Het 'regthuis' van Vreeswijk, circa 1830 (Archief Ministerie van Waterstaat en voorgangers).

Het raadhuis van Vreeswijk, circa 1900. De horizontale lijst op de gevels is een gevolg van de 19e eeuwse verhoging.

De laatste raadsvergadering in het raadhuis van Vreeswijk op 30 juni 1971.

Gemeentehuis Jutphaas

Tot 1910 is aan de Herenstraat een pand, dat gezien zijn uiterlijk oorspronkelijk als woning/herenhuis zal zijn gebouwd, in gebruik als gemeentehuis. Over dit gemeentehuis is helaas niet veel bekend, maar lijkt gezien de bouwstijl van de gevel uit de 19e eeuw te dateren en zal in die zelfde eeuw in gebruik zijn genomen als gemeentehuis. Dit gemeentehuis aan de Herenstraat is tot 1910 in gebruik, wanneer het vanwege ruimtegebrek plaatsmaakt voor haar opvolger. Het gemeentewapen dat zich boven de ingang bevindt verhuist mee naar het nieuwe gemeentehuis.

Links het pand dat tot 1910 dienst doet als gemeentehuis van Jutphaas, rond 1905.

In eerste instantie is uitbreiding van het bestaande pand met een raadszaal het doel. Uiteindelijk wordt mede op advies van aannemer Heijman gekozen voor nieuwbouw (omdat "het veel goedkoper is alles af te breken en nieuw op te bouwen", aldus de aannemer). Het nieuwe gemeentehuis dateert uit 1910 en wordt op de plaats van het oude gemeentehuis gebouwd. Het is gebouwd in de Hollandse Neorenaissancestijl, naar het ontwerp van G.A. Elbers. In 1939 werd het aan de rechterzijde uitgebreid met een kantoorruimte en een cellenblok. Door deze beide acties is de huidige vrijstaande situatie ontstaan. Het is tot 1971 in gebruik als gemeentehuis en tot 1976 zijn tijdelijk de afdelingen Bureau Bevolking, burgerlijke stand, verkiezingen en militaire zaken en Bureau Sociale Dienst in het pand gevestigd. Daarna, van 1977 tot 1980, fungeert het als politiebureau. In het pand Schoolstraat 2 (de oude brandweerkazerne, nu KCN) zijn tijdelijk de Dienst Gemeentewerken en het Grondbedrijf gevestigd. In 1988 is het verbouwd tot een zestal appartementen. De op de afbeelding zichtbare tinnen kannen, de klok en één van de raadstafels maken nu deel uit van de collectie van de Historische Kring.

Het gemeentehuis van Jutphaas van 1910 tot 1971, jaren '50.

Raadsvergadering in het Jutphaas gemeentehuis.

Gemeentehuizen Nieuwegein Tijdelijk aan de Wiersdijk

Aan de Wiersdijk in Vreeswijk, nabij het zwembad Watergein, wordt het eerste stadskantoor voor de nieuwe gemeente Nieuwegein tijdelijk ondergebracht in een voormalige houten noodschool. Van 1971 tot 1976 zijn hier de volgende afdelingen ondergebracht: afdeling Algemene Zaken, Bureau Juridische Zaken, Bureau Ruimtelijke Ordening, Bureau Interne Zaken, Bureau Kabinet en Voorlichting, Bureau Onderwijs, Bureau Welzijn, afdeling Personeelszaken, afdeling

Het tijdelijke stadskantoor aan de Wiersdijk, in gebruik tussen 1971 en 1976.

Bestuurszaken en de afdeling Planning en Coördinatie.

De bijeenkomsten van de gemeenteraad vinden plaats in dit gebouw. De raadszaal staat ook wel bekend als 'de stuurhut'.

De raadszaal ('de stuurhut') in het tijdelijke stadskantoor aan de Wiersdijk.

Aan de Raadstede

De gemeentelijke diensten bevinden zich zoals beschreven aan het begin nog verspreid over diverse gebouwen in Nieuwegein. Op 27 augustus 1974 wordt door de toenmalige Commissaris der Koningin in de Provincie Utrecht, P.J. Verdam, de eerste paal geheild van het nieuwe gemeentehuis van Nieuwegein aan de Raadstede. Het nieuwe gemeentehuis, gebouwd door Florie en Van den Heuvel, wordt in januari 1976 in gebruik genomen en officieel geopend op 27 september 1976. Het gemeentehuis is ontworpen door het architectenbureau Van Wijk uit Soest.

In 1999 wordt het Masterplan Binnenstad vastgesteld, waarin verbetering van het stadscentrum centraal staat. Het stadhuis blijkt (eigenlijk bij oplevering al) te klein en wordt in 2000-2001 gesloopt; de gemeente wijkt uit naar een tijdelijke locatie. Het carillon krijgt een nieuwe plek langs de Noordstedeweg.

Bezoekers van het centrum kijken jarenlang naar 'het gat van Nieuwegein'.

De raadszaal in het gemeentehuis aan de Raadstede.

Het gemeentehuis aan de Raadstede.

Naar de Martinbaan

De nieuwe, tijdelijke locatie wordt gevonden in een kantorenbouw 'de Meander' (architect Jaco de Visser) aan de Martinbaan op Plettenburg, waar het gemeentehuis tot 2009 is gevestigd. Opvallend is de glazen ingangspartij waarboven zich onder andere de raadszaal bevond. Dit deel van het gebouw werd ook wel 'de lens' genoemd. Deze tijdelijke locatie wordt in 2011 verlaten als het nieuwe stadhuis in het centrum wordt betrok-

De raadszaal ('de lens') in het tijdelijke gemeentehuis aan de Martinbaan.

Het kantorencomplex aan de Martinbaan waarin het gemeentehuis tijdelijk is gevestigd.

ken. Inmiddels blijkt het pand ook niet meer als kantorencentrum te verhuren te zijn en zal daarom worden omgebouwd tot appartementencomplex.

Stadshuis terug in centrum

Dit opvallende 'representatieve' nieuwe gebouw, waarvan de eerste paal in 2009 de grond in ging, is ontworpen door architectenbureau 3XN. Het nieuwe Stadhuis is in november 2011 in gebruik genomen. Naast gemeentehuis zijn in dit verzamelgebouw meerdere instellingen gevestigd, zoals de bibliotheek de Tweede Verdieping. Dit pand is geen stadhuis, maar een stadshuis; het huis van de stad waar meerdere organisatie en winkels onderdak hebben en waar de inwoners van de stad elkaar kunnen ontmoeten. De raadszaal op de derde verdieping staat bekend als 'de cocon'.

Dit nieuwe gebouw is voorlopig het sluitstuk in een reeks van gemeentehuizen op Nieuwegeins grondgebied...

Het nieuwe Stadhuis in het centrum.

Raadstafel via hobbyclub naar museum Warsenhoeck

(v.l.n.r.): Achter de raadstafel de raadsleden van de gemeente Jutphaas de heer Prins, C. de Kievit, G. Swaan, A. de Vries in ong. 1960. Foto: Archief HKN

Het wapen op de poot van de raadstafel. Foto: Ton Vis

Wie Museum Warsenhoeck bezoekt en plaatsneemt aan de koffietafel, zal niet vermoeden dat aan deze tafel in de vorige eeuw de gemeenteraad van Jutphaas vergaderde. Toen het Raadhuis van Jutphaas in 1910 aan de Herenstraat werd gebouwd werd de raadszaal ingericht met eiken meubilair. Toen in 1971 Jutphaas werd samengevoegd met Vreeswijk tot de nieuwe gemeente Nieuwegein, verloor het Raadhuis zijn functie en werd het meubilair overbodig. De raadstafels (toen nog twee) werden geschonken aan de hobbyclub in Buurthuis Kerkveld.

Het zal duidelijk zijn dat het figuurzagen, timmeren en knutselen de tafels geen goed heeft gedaan. Toen het Buurthuis de tafels wilde wegdoen werden deze geschonken aan de in

1978 opgerichte Historische Kring Nieuwegein, die ze wegens plaatsgebrek een tijdje in opslag had in de kleedkamers van Hockeyclub Rijnhuizen. Toen de Historische Kring in 1990 de beschikking kreeg over een eigen museum kon men één van de tafels, na een grondige restauratie, in het museum plaatsen. De andere tafel was te ver heen om nog gerestaureerd te kunnen worden.

Op de poten van de tafel prijkt het wapen van de Gemeente Jutphaas. Opmerkelijk is dat dit wapen hier in de juiste kleuren is geschilderd, anders dan het wapen op de gevel van het voormalige Raadhuis aan de Herenstraat, waar de kleuren van de balken in het wapen in verkeerde volgorde is aangebracht.

Lijst van gebruikte bronnen

Afkortingen:

A	archieven
GB	gedrukte bronnen
IB	internetbron
L	literatuur

Algemeen verhaal kiesrecht

IB
http://www.alettajacobs.org/atria/Aletta_Jacobs/themas/vrouwenkiesrecht.html
<http://www.iisg.nl/troelstra/chronologie.php>
<https://www.parlement.com/id/vhnnmt7ltkw9/>
historische_ontwikkeling_kiesstelsels_en
<https://www.prodemos.nl/> – Huis voor Democratie en Rechtsstaat

Stemrecht versus stemplicht 1917-1971

A
- Archief Gemeentebestuur Jutphaas (1814-1929), invnr 2678.
- Archief Gemeentebestuur Jutphaas (1930-1971), invnr 619.
- Archief Gemeentebestuur Vreeswijk (1940-1971), invnr 1321.

GB
J. Schut, 'Jutphaas in het Nieuws, 1920-1929'.
Utrechtsch Nieuwsblad.

Lokale politieke ontwikkelingen

A
J. Lemmink, Inventaris Archief voormalige gemeente Vreeswijk (1940-1971), Inleiding.
J. Lemmink, Inventaris Inventaris Archief voormalige gemeente Jutphaas (1930-1971), Inleiding.
GB
J. Schut, serie boeken 'Jutphaas in het Nieuws' en 'Vreeswijk in het Nieuws'.

Kiesverenigingen 1917-2017

A
- Archief van de Rooms-Katholieke kiesvereniging Jutphaas en de Katholieke Volkspartij, afdeling Nieuwegein, 1912-1983.
- Archief Anti-Revolutionaire kiesvereniging te Jutphaas c.q. Nieuwegein (1929-1980);
- Archief van de AR-kiesvereniging "Jutphaas II", vanaf 1954 "Nederland en Oranje I", vanaf 1960 Utrecht-Zuid 1948-1980.
GB
- J. Schut, 'Vreeswijk in het Nieuws (1890-1919)'.

- J. Schut, 'Jutphaas in het Nieuws (1920-1929)'.

- Utrechtsch Nieuwsblad.

L
A. van Kessel, J. Ramakers, 'Een wapen in de strijd tegen de machten van het behoud. Historische ontwikkeling van het kiesrecht in Nederland 1796-1917', in: A.W. Heringa, J. Schinkelshoek (red.), De stembus. Honderd jaar algemeen kiesrecht en evenredige vertegenwoordiging 1917-2017 (Montesquieu-reeks 8; Den Haag, 2017).

Het 'vrouwelijk element' in de gemeentebesturen Jutphaas en Vreeswijk 1917-1971

A
Archief Gemeentebestuur Jutphaas (1814-ca. 1929), invnr 2010.
Archief Gemeentebestuur Jutphaas (1930-1971), invnr 2, 3, 14.
Archief Gemeentebestuur Vreeswijk (1940-1971), invnr 1, 2, 417, 415.
Archief Secretarie Gemeente Nieuwegein (1971-1990), invnr 1, 2238.

GB
- J. Schut, 'Vreeswijk in het Nieuws 1948-1949'.
- J. Schut, 'Vreeswijk in het Nieuws 1950-1954'.
- J. Schut, 'De Molenkruier. Nieuws- en Advertentieblad 1970-1971'.
- Utrechtsch Nieuwsblad

L
H.J.T. Geubels, 100 jaar kiesrecht. Handleiding voor lokaal historisch onderzoek naar de invoering van het algemeen kiesrecht en de invloed van deze invoering op de gemeenten (uitgave van ProDemos, Den Haag, 2014).

Gebruik stemmachine in Nieuwegein 1980-2009

A
Archief Secretarie Gemeente Nieuwegein (1971-1990), invnr 2241, 2245.
GB
<https://www.delpher.nl/>
Gemeentepagina in: De Molenkruier 26 (1986) 17 (1 mei), p. 23.
L
- L.M.L.H.A. Hermans, M.J.W. van Twist, 'Stemmachines, een verweesd dossier. Rapport van de Commissie Besluitvorming Stemmachines' (Uitgave van het Ministerie van BIZA en Koninkrijksrelaties, Den Haag, april; gewijz. mei2, 2007).

- Honderd jaar Kiesraad 1917-2017 (Den Haag, 2016).
- <http://wijvertrouwens-stemcomputersniet.nl/>
Wij_vertrouwen_stemcomputers_niet

Burgemeester hoeder van de democratie

GB
J. Schut, serie boeken 'Vreeswijk in het nieuws'
J. Schut, serie boeken 'Jutphaas in het nieuws'
P. W. van Wissing, 'Biografisch woordenboek Gelderland_ bekende en onbekende mannen en vrouwen ...
Trouw, Artikel 10 februari 1995 over burgemeester Flik

IB
Wim Derksen, artikel 'De historie van de burgemeester' (2014)
Gemeente Nieuwegein – 'In memoriam burgemeester Flik' (2011)
Wikipedia - Lijst burgemeesters Vreeswijk, Jutphaas, Nieuwegein
RTV9, Afscheid van een bevlogen burgemeester - <https://www.youtube.com/watch?v=9rbjcmXv6M>
L
NGB – Jubileumboek 'Burgemeester bijeen – 50 jaar Nederlands Genootschap van Burgemeesters' –...

Gemeentehuizen in Nieuwegein

A
Archief Ministerie van Waterstaat en voorgangers (Nationaal Archief)
Gerechtigde archieven het Gein en Galecop (Het Utrechts Archief)
GB
P. Daalhuizen; 'De geschiedenis van een bouwwerk. Het vroegere gemeentehuis van Jutphaas'; Cronyck de Geyn 1986
P. Daalhuizen; 'Nieuwegein; twintig of dertig jaar?'; Cronyck de Geyn 1991

*Wij hebben met grote zorgvuldigheid aan deze speciale uitgave gewerkt. Desondanks kunnen wij niet instaan voor de volledigheid, juistheid of actualiteit van de gegevens en de inhoud van dit magazine. Mocht u dan ook vragen/opmerkingen hebben ten aanzien van de inhoud dan kunt u ons altijd mailen: cronyckdegeyn@museumwarsenboek.nl.
Alle foto's en afbeeldingen waarbij geen bronvermelding staat genoemd, zijn afkomstig uit de fotocollectie van de gemeente Nieuwegein.*

Jos Scholman

Overeindseweg 32, jaren 50

Trots op onze rijke historie bouwen wij aan onze toekomst

2018

Hoofdvestiging:
Morsebaan 1, 3439 NA Nieuwegein

Postadres:
Postbus 1458, 3430 BL Nieuwegein

Tel.: 030-6044282
info@josscholman.nl

VOLG ONS OOK OP:

josscholman.nl